

Petra Kolesarić

(*Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku*)

OSUĐENICI VALPOVAČKOG VLASTELINSTVA 1812.-1847.

UDK 343.8:94(497.5Valpovo)“1812/1847“

DOI 10.22586/ss.21.1.9

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 31. 12. 2020.

U radu se na temelju popisa vlastelinskog suda Valpovačkog vlastelinstva opisuju osuđenici Valpovačkog vlastelinstva u prvoj polovici 19. stoljeća. Rad donosi kratak pregled povijesti Valpovačkog vlastelinstva do 1848. godine, kao i odrednice pravosuđa te sudske prakse na području Banske Hrvatske, odnosno Virovitičke županije u prvoj polovici 19. stoljeća. Podatci iz izvora o osuđenicima analizirani su pomoću metoda deskriptivne statistike, a prikazani su broj osuđenika, spolna i dobna struktura te njihova diferencijacija s obzirom na mjesto rođenja, godinu počinjenja kaznenog djela, status (bračni status, zanimanje i/ili narodnost) te konfesionalnu strukturu (isključivo za razdoblje od 1843. do 1847. godine). Također, izneseni su podatci o recidivistima te osuđenicama, s osvrtom na kaznena djela pobačaja i čedomorstva. Rad je vremenski ograničen zbog nedostatne sačuvanosti izvora o osuđenicima te obuhvaća razdoblje od 1812., odnosno 1816. do 1847. godine.

Cljučne riječi: 19. stoljeće, kazneno djelo, osuđenici, Valpovo, vlastelinstvo

1. Uvod

Valpovačko vlastelinstvo i njegovi vlasnici, plemićke obitelji Hilleprand von Prandau te, kasnije, von Normann-Ehrenfels, uvelike su opisivani i obrađivani, kako u historiografiji, tako i u radovima srodnih znanosti. Naime, bibliografija o Valpovačkom vlastelinstvu i njegovim vlasnicima sadrži značajan opus različitih djela usmjerenih ka gospodarskoj, političkoj, društvenoj i kulturnoj djelatnosti na vlastelinstvu.¹ Jedan od najposebnijih pothvata

¹ Franjo Ksaver Kuhač, *Valpovo i njegovi gospodari* (Zagreb, 1876); Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti: s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vije-*

posvećenih Valpovačkom vlastelinstvu i njegovim vlasnicima bio je projekt „Valpovački vlastelini Prandau-Normann“, održan od ožujka do lipnja 2018. godine, u sklopu kojega su predstavljene arhivske i muzejske zbirke ove plemićke obitelji. Projekt je rezultirao izdavanjem istoimenog kataloga izložbe koji sadržava radove posvećene društvenom, gospodarskom i kulturnom životu valpovačkih vlastelina.² Ipak, treba istaknuti da je, iako su izvori o

ku (Vinkovci, 1994); Igor Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo: ekonomsko-historijska analiza* (Zagreb, 1962); Igor Karaman, „Najstariji inventar arhiva valpovačkog vlastelinstva baruna Hilleprand – Prandau, iz 1789/1790. godine“, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 1 (1991), 97-117; Ive Mažuran, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine* (Osijek, 1993); Vilko Čuržik, *Valpovština kroz stoljeća* (Valpovo, 1994).; Stjepan Sršan, „Valpovačko i donjomiholjačko vlastelinstvo 1721.-1848. godine“, *Godišnjak Društva ljubitelja starina Donji Miholjac* 5 (1996), 9-34.; Agneza Szabo, „Valpovački baruni Prandau“, *Matica: časopis Hrvatske matice iseljenika* 48 (1998), 7: 18-20; Ive Mažuran, *Valpovo: sedam stoljeća znakovite prošlosti* (Valpovo, 2004); Ljerka Perčić, „Valpovačko vlastelinstvo na početku uprave baruna P. A. Hillepranda“, *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* 24 (2008), 75-96; Ive Mažuran, „Popis trgovišta Valpovo 1746. godine“, *Osječki zbornik* 29 (2009), 217-221; Ljerka Perčić, „Valpovačka župna crkva i dvorska kapelica između 1722. i 1736.“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 9 (2009), 99-124; Ljerka Perčić, „Valpovačko vlastelinstvo i valpovačka mostarina 1731.-1737.“, *Scrinia Slavonica* 10 (2010), 168-196; Ljerka Perčić, „Vlastelinski špan i valpovački knez Andrija Presnac (1741.-1811.). Prilozi istraživanju Valpovačkog vlastelinstva u drugoj polovici 18. stoljeća“, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 11 (2011), 75-112; Agneza Szabo, „Velikaška porodica Prandau i obilježja njenih doprinosa razvoju hrvatske kulture i prosvjete“, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 11 (2011), 65-75; Hrvoje Pavić, *Ekonomska povijest – prikaz ekonomske djelatnosti Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepina*, diplomski rad (Osijek, 2015); Mihael Sučić, *Između mogućnosti i realnosti – okoliš i gospodarstvo vlastelinstva Valpovo u prvoj polovici 18. stoljeća*, diplomski rad (Zagreb, 2016); Mihael Sučić, „Crkveno ustrojstvo i religijska praksa na području Valpova i okolice od prve polovice 16. do sredine 18. stoljeća“, *Diacovensia* 25 (2017), 1: 123-143; Mihael Sučić, „Trgovište Valpovo koncem 17. i početkom 18. stoljeća“, *Podravina* 17 (2018), 34: 51-64.

Uzimajući u obzir povezanost Valpova i Donjeg Miholjca, treba istaknuti i rezultat Znanstvenog kolokvija „Donji Miholjac 1057.-2007.“, odnosno zbornik *Donji Miholjac od IX. do XX. stoljeća: zbornik Znanstvenog kolokvija "Donji Miholjac 1057.-2007"*. Značajno se osvrće na Valpovo i rad Milana Vrbanusa „Gospodarske prilike u Donjem Miholjcu i donjomiholjačkoj okolici u prvoj polovini 18. stoljeća“, u: *Donji Miholjac od XI. do XX. stoljeća: zbornik Znanstvenog kolokvija "Donji Miholjac 1057.-2007."*, ur. Stanko Andrić (Slavonski Brod, 2010), 59-106.

² Za rad o osuđenima i počinjenju kaznenih djela važne su i društveno-gospodarske prilike na vlastelinstvu, kao i očuvanost izvora o samim osuđenima. Prema tome, rad Milana Vrbanusa „Doprinos vlastelinskih obitelji Hilleprand von Prandau i von Normann-Ehrenfels društvenom, gospodarskom i kulturnom razvoju Valpovačkog vlastelinstva od osnutka vlastelinstva do sredine 20. stoljeća“, kao i rad o arhivskoj građi Valpovačkog vlastelinstva autora Dražena Kušena te drugi radovi zbornika jasnije ukazuju na okolnosti u kojima su osuđenici činili kaznena djela. Milan Vrbanus, „Doprinos vlastelinskih obitelji Hilleprand von Prandau i von Normann-Ehrenfels društvenom, gospodarskom i kulturnom razvoju Valpovačkog vlastelinstva od osnutka vlastelinstva do sredine 20. stoljeća“, u: *Valpovački vlastelini Prandau-Normann*, ur. Danijel Jelaš, Marina Vinaj, Ivana Knežević Križić, Ivan Roth i Mirjana Paušak (Osijek, 2018), 13-20; Dražen Kušen, „Arhivska građa Valpovačkog vlastelinstva“, u: *Valpovački vlastelini Prandau-Normann*, 31-35.

marginaliziranima na Valpovačkom vlastelinstvu, poput osuđenika, relativno dobro i kontinuirano očuvani, posebice za razdoblje prve polovice 19. stoljeća, do sada o takvim temama napisano tek nekoliko radova.³ Razlozi tomu mogu se pronaći u većoj zainteresiranosti istraživača za drugu polovicu 19. stoljeća, koja je donijela značajne reforme u pravosuđu, te proceduri postupanja prema osuđenima.⁴ Izvori o osuđenima Valpovačkog vlastelinstva u prvoj polovici 19. stoljeća čuvaju se u Državnom arhivu u Osijeku, a do sada povjesničari nisu pokazali značajan interes za objavljivanje ili interpretaciju izvora. Za jasniju interpretaciju povijesti Valpovačkog vlastelinstva, njegovih vlasnika te, u konačnici, i ljudi koji su živjeli na njegovom području, treba uzeti u obzir i marginalizirane skupine, poput osuđenika. Uzroci neistraženosti osuđenika mogu se pronaći i u nedostacima samih izvora. Naime, u pojedinim dijelovima izvora nedostaju podatci, poneki podatci su nečitki, a istraživaču se može činiti da su izvori pogodniji za mikrohistorijska istraživanja usredotočena na jednu obitelj ili selo. Ipak, značajna je poveznica svih osuđenika da su bili izvedeni pred suca, odnosno suce vlastelinskog suda Valpovačkog vlastelinstva, a podatci o sociodemografskim karakteristikama i počinjenjima kaznenih djela svjedoče o profilu osuđenika i kaznenopravnoj djelatnosti na vlastelinstvu. Prema tome, primjenom metoda deskriptivne statistike moguće je uvidjeti trend počinjenja kaznenih djela, kao i tko su bili ljudi koji su ih činili. Osuđenike je moguće klasificirati kroz nekoliko kategorija: spol, dob, mjesto rođenja, godinu počinjenja zločina, status (bračni status, zanimanje i/ili narodnost) te kazneno djelo. Također, ako osuđenik nije pušten po saslušanju ili nije kažnjen za djelo koje je počinio, moguće je pratiti i kažnjavanje osuđenika. Izuzev toga, s obzirom na godinu počinjenja kaznenog djela, moguće je pratiti i kretanje povećanja odnosno opadanja broja kaznenih djela u pojedinom razdoblju. Ipak, prilikom ovog zaključivanja mogu se javiti problemi, jer istraživač može tražiti uzroke povećanja broja počinjenja u gospodarsko-ekonomskim i društvenim prilikama, a uzrok mogu biti nepreciznost izvora, razlozi na strani suca (korumpiranost, pristranost) i

³ Primjer za rad o kriminalnoj djelatnosti na području Valpovačkog vlastelinstva je rad Mihaela Sučića pod naslovom „Između motike i mača – razbojništvo na području Valpova i Miholjca u prvoj polovici 18. stoljeća“, koji se pretežito osvrće na gospodarsko-ekonomske uvjete koji su potaknuli razbojništvo. Mihael Sučić, „Između motike i mača – razbojništvo na području Valpova i Miholjca u prvoj polovici 18. stoljeća“, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 15 (2016), br. 30: 213-221.

⁴ Sergej Filipović, „Regulacija prostitucije u Osijeku na prijelazu iz 19. i 20. st.: Pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije iz 1896. i Pravilnik bludilišta iz 1911.“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 14 (2014): 141-158; Luka Pejić, „Kriminal i represivni sustav u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće promatran kroz elemente biopolitike i socijalne povijesti“, *Scrinia Slavonica* 15 (2015); Igor Josipović, *Funkcioniranje zatvorskih sustava u drugoj polovici 19. stoljeća*, doktorska disertacija (Zagreb, 2018).

slično. Ipak, uzimajući u obzir sve navedene kategorije i kontinuiranost izvora, moguće je donijeti određene zaključke o sociodemografskim karakteristikama osuđenika, kao i o kaznenim djelima te kaznama na Valpovačkom vlastelinstvu. Zbog prirode izvora, rad je ograničen na razdoblje od 1812., odnosno 1816. do 1847. godine, naprosto jer izvori od prije 1812. godine te za razdoblje od 1813. do 1815. nisu sačuvani. Također, nakon ukidanja feudalizma nema više ni vlastelinskih sudova, pa ni ovakvih izvora. Stoga, cilj ovoga rada je prikazati sociodemografsku strukturu osuđenika Valpovačkog vlastelinstva s osvrtom na kaznena djela kao dio šire slike marginalnih skupina kasnostaleškog društva na području Banske Hrvatske, odnosno Virovitičke županije u promatranom razdoblju.

2. Valpovačko vlastelinstvo do 1848. godine

Valpovačko vlastelinstvo osnovano je i utemeljeno 31. prosinca 1721. godine kada je car Karlo VI. darovao barunu Petru Antunu Hilleprandu von Prandauu posjed koji je uključivao okrug Valpovo i gospoštiju Petrijevcu, to jest Karaševo. Prandau je posjed dobio uz posudbu od 100.000 guldena te kao nagradu za dvadesetogodišnji rad u funkciji savjetnika Dvorske komore. Car je uputio da su muški potomci obitelji Prandau vlasnici zauvijek, dok su ženski potomci morali plaćati 29.880 guldena ili 36.480 forinti.⁵ Ipak, takva je praksa promijenjena 1726. godine, što je značilo da ženski potomci baruna imaju jednaka nasljedna prava kao i muški.⁶ U sastavu vlastelinstva, izuzev Valpova, bila su sela: Beničanci, Bistrinci, Bizovac, Bocanjevci, Bočkinci, Brođanci, Budimci, Čađavica, Čamagajevci, Črnkovci, Gat, Golinci, Habjanovci, Harkanovci, Ivanovci, Kapelna, Koška, Kućanci, Kunišinci, Lacići, Ladimirevci, Marijanci, Marjančaci, Martinci, Miholjac, Moslavina, Nard, Novaki, Petrijevcu, Podgajci, Poreč, Radikovci, Rakitovica, Satnica, Sveti Đurađ, Šag, Šaptinovci, Šljivoševci, Tiborjanci, Veliškovci, Viljevo, Vinogradci i Zelčin.⁷

Prvi je vlasnik Petar, nakon dobivanja vlastelinstva, uskoro došao u Valpovo te organizirao gradnju valpovačkog dvorca i vlastelinskih objekata.⁸ Ipak, upravljanje posjedom prepustio je vlastelinskim upraviteljima, sve dok

⁵ Cijena je određena na 29.880 guldena, jer je toliko bila procijenjena vrijednost cijelog vlastelinstva. Mažuran, *Valpovo*, 71; Vrbanus, „Doprinis“, 15.

⁶ Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 4-5; Mažuran, *Valpovo*, 71.

⁷ Indikativno je kako iz svih sela, izuzev Novaka (danas Novaki Bizovački), dolazi barem jedan osuđenik, naravno ako se izuzmu ona koja su nastala kasnije, poput sela Bare. Mažuran u svojoj knjizi navodi selo Sveti Juraj, no zapravo se radi o Svetom Đurađu. Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 5; Mažuran, *Valpovo*, 71.

⁸ Više o djelatnosti P. A. Hillepranda u: Perčić, „Valpovačko vlastelinstvo na početku uprave baruna P. A. Hillepranda“, 75-96.

pred kraj svoga života nije promijenio način upravljanja vlastelinstvom. Naime, Prandau je posjed dao u zakup u trajanju od deset godina virovitičkom podžupanu Ivanu I. pl. Kapistranu Adamoviću, na što je obvezao i svoga sina jedinca Josipa Ignjata nakon svoje smrti. Rastrošnost Josipa Ignjata Hillepranda von Prandaua vidljiva u učestalom sklapanju i raskidanju zakupa uzrokovala je dug od gotovo 700.000 forinti. Zbog toga je drugi vlasnik 1790. godine nasilno preuzeo upravu nad vlastelinstvom.⁹ Josip Ignjat je preminuo 1816. godine, nakon čega je upravljanje vlastelinstvom preuzela „njegova supruga Marija Ana Eleonora rođ. Grofica Pejačević Virovitička u ime njihovih maloljetnih sinova, baruna Karla Ludwiga i Antona Gustava Hillepranda von Prandaua“. Nakon što su Karl Ludwig i Anton Gustav postali punoljetni preuzeli su upravljanje posjedom, a 1831. godine podijelili su vlastelinstvo na valpovački dio, koji je dobio Gustav, te miholjački, koji je postao Karlovim vlasništvom. Budući da Karl nije pokazao značajan interes za vođenje svog dijela vlastelinstva, ubrzo je Gustav preuzeo vođenje gospodarstva i upravu nad oba dijela.¹⁰ Nakon revolucionarnih zbivanja 1848. godine i ukidanja kmetstva vlastelinstva su prestala postojati, a nastali su veleposjedi, točnije imanja. Prema tome, Valpovačko je vlastelinstvo, odnosno sada valpovački posjed, posredno preko Gustavove kćeri postao vlasništvom obitelji von Normann-Ehrenfels, u čijim će rukama ostati do konfiskacije 1945. godine.¹¹

3. Pravosuđe i sudska praksa

Devetnaesto stoljeće razdoblje je koje se najčešće opisuje kao vrijeme značajnih promjena potaknutih tzv. dvostrukom revolucijom s izrazitom anglofrancuskom bazom, a koje su vidljive na svim razinama ljudskog djelovanja.¹² S promjenama u političkim strukturama mogu se pratiti i promjene u društvenim sferama poput razvoja građanstva, izmjena demografskih struktura, konfesionalnih prilika te nastanka modernog pravosuđa, na čijim je temeljima nastala suvremena sudska teorija i praksa. U cijeloj Europi, pa tako i na području hrvatskih zemalja, mogu se uvidjeti nastojanja u

⁹ Za vrijeme uprave Josipa Ignjata, odnosno 1802. godine, došlo je do požara koji je nepovratno uništio izvore o upravljanju vlastelinstvom u 18. stoljeću. Vjerojatno djelomice i zbog toga nedostaju izvori o sudskoj praksi i osuđenicima prije 1812. godine. Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 41.

¹⁰ Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 5; Mažuran, *Valpovo*, 75-76; Vrbanus, „Doprinos“, 16.

¹¹ Tijekom prvog stoljeća postojanja Valpovačkog vlastelinstva provedeno je nekoliko promjena u unutarnjoj organizacijskoj strukturi, o čemu više u: Vrbanus, „Doprinos“, 16-17.

¹² Radi se o građanskoj političkoj revoluciji, čija su ishodišta bila u Francuskoj revoluciji, te industrijskoj, čija je predvodnica bila Velika Britanija. Eric J. Hobsbawm, *Doba revolucije: Evropa 1789-1848*. (Zagreb, 1987), 21-23.

osuvremenjivanju pravosuđa.¹³ Iako se na području Banske Hrvatske, u koju pripada Virovitička županija, pa tako i Valpovačko vlastelinstvo, promjene u pravosuđu ne odvijaju sve do revolucionarnih zbivanja 1848/1849. godine i neoapsolutizma te kasnije reformi bana Ivana Mažuranića, početna nastojanja u vezi s reformama pravosuđa događaju se u prvoj polovici 19. stoljeća.¹⁴ Na području Banske Hrvatske pravosuđe i sudbena praksa zasivali su se na osnovama definiranim reformom iz 1723. godine. Prema tome, ovu su sudbenu strukturu obilježavali „feudalna društvena osnova, municipalna priroda nižih sudova, objedinjenost sudstva i uprave, kao i niska stručnost i samovolja slabo plaćenih sudaca te u javnosti rašireno uvjerenje o njihovoj korumpiranosti“.¹⁵ Sudovi na području Banske Hrvatske mogu se podijeliti prema nadležnosti. Prvostupanjsku nadležnost u važnijim predmetima imao je Banski stol u Zagrebu, njime je predsjedao ban ili podban, a bio je sastavljen od članova višeg ili nižeg plemstva koje je imenovao kralj. Izuzev što je donosio prvostupanjske presude, Banski je stol imao prizivnu nadležnost „protiv presuda Zemaljskoga sudbenog stola, županijskih, rudarskih i drugih nižih sudova“.¹⁶ U Virovitičkoj i drugim županijama postojalo je nekoliko vrsta sudova: županijski sudbeni stol, sud podžupana, plemićki suci i vlastelinski sudovi. Prvostupanjsku nadležnost u županijama imao je županijski sudbeni stol, kojim su predsjedali župan ili jedan od dvojice podžupana. Ovaj je sud imao nadležnost u predmetima građanskopravne naravi i kaznenim postupcima te prizivnu nadležnost nad presudama podžupana, plemićkog suca, sudova privilegiranih trgovišta i vlastelinskih sudova. Može se reći kako je drugostupanjsku nadležnost imao plemićki sudac, koji je na području svojeg kotara mogao suditi plemićima i slobodnjacima, a presude su obuhvaćale osobne i stvarnopravne sporove. U kategoriju trećestupanjske nadležnosti pripadaju vlastelinski sudovi, odnosno sud Valpovačkog vlastelinstva, čiji su popisi osuđenika obuhvaćeni ovim radom. Kao takav, vlastelinski sud bio je nadležan za sudske postupke „podanika na vlastelinstvu s vlastelinom ili međusobno te u slučaju tužbe osobe izvan vlastelinstva, a ka-

¹³ Dalibor Čepulo i Mirela Krešić, „Pravosuđe u hrvatskim zemljama od 1790. do 1918. godine“, u: *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (Zagreb, 2016), 91.

¹⁴ Naime, u ranim 1850-im godinama dolazi do transformacije pravosuđa i prakse kažnjavanja na području Banske Hrvatske, a carskim patentima su 1852. godine uvedeni *Kazneni zakonik* i *Redoviti građanski postupak*, dok je 1853. godine uveden i *Kazneni postupnik*. Neda Engelsfeld, *Povijest hrvatske države i prava: razdoblje od 18. do 20. stoljeća* (Zagreb, 2016); Josipović, *Funkcioniranje zatvorskog sustava*, 1; Petra Kolesarić i Valentina Markasović, „Marginalne skupine kasnostaleskog društva Banske Hrvatske“, *Pleter* 4 (2020), 64.

¹⁵ Čepulo i Krešić, „Pravosuđe“, 94.

¹⁶ „Zemaljski sudbeni stol u Zagrebu bio je sud niže sudbenosti i jedan od četiri distrikturna suda u Ugarskoj“, a njegovu je ulogu nakon 1850. godine preuzeo Banski stol. Čepulo i Krešić, „Pravosuđe“, 94-95.

znenopravnu nadležnost vršio je ako je vlastelin od vladara dobio *ius gladii*“. Predsjednik vlastelinskog suda dolazio je iz redova prisjednika županijskog sudbenog stola, a postavljao ga je vlastelin. Članovi suda bili su dvojica nepristranih prisjednika koji su poznavali pravne odredbe, plemićki sudac te njegov prisežnik.¹⁷

Način suđenja, presude i sudski postupci na vlastelinskom sudu Valpovačkog vlastelinstva uvelike su bili određeni nepostojanjem jedinstvenog sustava provođenja postupka i određivanja kazne za počinitelja. Ipak, u prvoj polovici 19. stoljeća, odnosno prije neoapsolutizma, dokazivanje osuđenikove krivnje najčešće se provodilo pomoću inkvizicijskih postupaka.¹⁸ O određivanju kaznenih djela i radu sudaca može se zaključiti iz više kaznenopravnih zakonika, većinom objedinjenih u Zborniku ugarskog prava (*Corpus iuris Hungarici*). Ovaj je zbornik sastavljen od dvaju dijelova (*Decreta Regni* i *Tripartitum*) napisanih u 16. stoljeću, koji su 1628. godine objedinjeni u cjelinu. Nadalje, Zbornik ugarskog prava je nadopunjavan, a od 1696., kada je izdan u Trnavi, naziva se Zbornik ugarskog prava ili opći zakon slavnoga Ugarskoga Kraljevstva i njemu pridruženih zemalja (*Corpus juris Hungarici seu decretum generale inlyti Regni Hungaricae partium que eidem annexarum*). Konačnu redakciju izdao je sredinom 18. stoljeća János Szegedi, a namjena zbornika bila je okupljanje svega korisnog za one koji se bave sudskom praksom. Zbornik, u konačnici, čine: *Tripartitum*, odnosno Trodijelni sastavak običajnog prava slavnoga Kraljevstva Ugarske i njemu pridruženih krajeva (*Opus tripartitum juris consuetudinarii inlyti Regni Hungaricae partiumque eidem annexarum*), koji je sastavio István Werbőczy, zatim Odluke, zakoni i članci prejasnih i apostolskih kraljeva te slavnih staleža i redova Ugarskog Kraljevstva i njemu pridruženih krajeva... (*Decreta, constitutiones et articuli serenissimorum et apostolicorum Regum ac inlytorum statuum et ordinum Regni Hungariae, partiumque annexarum...*) te Postupak u kaznenom suđenju ili kazneni postupak (*Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis*). Zbornik ugarskog prava korišten je u sudskoj praksi do sredine 19. stoljeća.¹⁹

Izuzev Zbornika ugarskog prava, na provođenje istražnog postupka i presude sudaca vlastelinskog suda Valpovačkog vlastelinstva mogli su utje-

¹⁷ Isto, 95.

¹⁸ Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* (Zagreb, 2010), 125; Kolesarić i Markasović, „Marginalne skupine“, 64.

¹⁹ *Corpus iuris Hungarici*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12522>, pristup 20. 6. 2020; *Tripartit*. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62345>, pristup 20. 6. 2020. O Zborniku ugarskog prava i zakonima korištenim na području Ugarskog Kraljevstva može se više pronaći u doktorskoj disertaciji mađarskog pravnog povjesničara Mike Gábora pod naslovom *Középkori törvényeink és a Corpus Juris Hungarici* iz 2014. godine. Mikó Gábor, *Középkori törvényeink és a Corpus Juris Hungarici*. doktorska disertacija (Budimpešta, 2014).

cati i zakonici koji nisu bili izravno primjenjivani na području Banske Hrvatske. To je u prvom redu *Constitutio Criminalis Theresiana*, zakonik carice Marije Terezije koji se bavi materijalnim i postupovnim kaznenim pravom, koji je stupio na snagu 1768. godine, a koji nalaže da je kazneni postupak inkvizitornog tipa te po prvi put definira svrhu kažnjavanja kao „popravljanje zločinca“.²⁰ Takav oblik resocijalizacije osuđenika mogao se primjenjivati i na Valpovačkom vlastelinstvu, posebice ako se uzme u obzir neznatan udio recidivista u ukupnom broju osuđenika. Nadalje, Josip II. izdao je 1788. godine *Opchinsku naredbu od zlocsinstavah i njihovih pedepsah*, kazneni zakonik koji se bavi izricanjem i sustavom kazni. Budući da je *Opchinska naredba* bila dio reformi Josipa II. koje su se temeljile na *Općem zakonu o zločinima i njihovom kažnjavanju* iz 1787. godine, a gotovo sve careve reforme uvedene su neustavnim putem, 1790. one su i ukinute. Ipak, ne treba zanemariti kako su ovi dokumenti svojim sadržajem, koji se odnosio na ukidanje smrtne kazne i okretanje ka kazni lišenja slobode, utjecali na sudsku praksu u prvoj polovici 19. stoljeća.²¹ Također, treba navesti i Zakon o kaznenom postupku iz 1803. godine, koji je ostao na snazi do revolucionarnih zbivanja sredinom stoljeća. On ukazuje da se kazneni proces treba temeljiti na načelima inkvizitornog postupka i bez torture, no da bi osumnjičenik bio kažnjen, sudac mora utvrditi osnovanost sumnje da je isti počinio kazneno djelo. Isto tako, Zakon o kaznenom postupku iz 1803. godine navodi da suci trebaju biti školovani.²²

U prvoj polovici 19. stoljeća nastalo je još nekoliko djela usredotočenih na sudsku i pravnu praksu. Matthias Vuchetich izdao je 1819. godine *Institutiones juris criminalis Hungarici in usum academiaram regni Hungariae*, djelo koje je zapravo udžbenik kaznenog prava namijenjen studentima prava. Ipak, s obzirom na sveobuhvatnost sadržaja, Vuchetichovo djelo moglo se koristiti u određivanju kaznenog djela i izricanju kazne.²³ Suci vlastelinskog suda mogli su se posavjetovati prilikom donošenja presuda i s trotomnim djelom Pála Szlemenicsa *Elementa juris Hungarici*, koje, između ostalog, klasificira kaznena djela.²⁴

Navedeni kazneni zakoni i literatura o kaznenom postupku i presudama bili su vjerojatno dostupni sucima Valpovačkog vlastelinstva, ali su kazne

²⁰ Theresiana. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61136>, pristup 21. 6. 2020.

²¹ Leo Cvitanović i Dunja Pastović, „Opchinska naredba od zlocsinstavah i njihovih pedepsah iz 1788. kao kaznenopravni izvor u Hrvatskoj i Slavoniji: sustav kazni i pravila o njihovom izricanju“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 39 (2018), 2: 857-893.

²² Josipović, *Funkcioniranje zatvorskog sustava*, 79.

²³ Matthias Vuchetich, *Institutiones juris criminalis Hungarici in usum academiaram regni Hungariae* (Budae, 1819).

²⁴ Pál Szlemenics, *Elementa juris Hungarici* (Posonii, 1833).

koje su oni izricali bile zapravo rezultat njihove primjene navedenih zakona pa u svakom slučaju predstavljaju jedinstvenu praksu postupanja sudaca upravo ovog vlastelinskog suda.

4. Izvori za istraživanje osuđenika na Valpovačkom vlastelinstvu

Primarni izvori za istraživanje osuđenika na Valpovačkom vlastelinstvu u prvoj polovici 19. stoljeća čuvaju se u Državnom arhivu u Osijeku, dio su fonda HR-DAOS-476, a obuhvaćaju 65 različitih dokumenata u dvije kutije.²⁵ Svi su dokumenti mekog uveza, pisani latinskim jezikom te, u velikoj mjeri, kurzivnom latinicom. Pojedini dokumenti nisu dobro sačuvani, oštećene su stranice ili je tinta korodirala, što uzrokuje nemogućnost u iščitavanju određenih karakteristika nekih osuđenika. Ipak, izvori su većinom dobro očuvani, zapisi nisu oštećeni, a samo se ponegdje mogu pronaći izlivanje tinte, križanja i ispravci. Najstariji sačuvan izvor potječe iz 1812. godine, a naslovljen je kao *Tabella / Captivorum Causarumque Criminalium per Iurisdictionem Dominalem Domini Valpo pro Semestri primo Anni 1811/2 Confecta*. Izvori od 1813. do 1815. godine nisu sačuvani, a sljedeći popis osuđenika tek je iz 1816. godine. Gotovo svi izvori naslovljeni su jednako, izuzev što se mijenja prvi ili drugi dio (semestar) godine te godina. S obzirom na to da su neprekidno sačuvani izvori od 1816. do 1847. godine, moguće je jasno uvidjeti socioekonomsku strukturu osuđenika i kontinuitet u činjenju kaznenih djela te kažnjavanju. Uz većinu izvora nalazi se svojevrsna potvrda popisivača pomoću koje on svjedoči kako je to napisao svojom rukom i da je istinito.

Izvori sadrže kronološki upisane osuđenike kroz dvanaest kategorija, a od dokumenta iz prvog semestra 1816. godine osuđenici su i numerirani. Prvi se stupac, ukoliko izuzmemo numeraciju, odnosio na ime i prezime osuđenika (*Nomen et Cognomen*), drugi na dob (*Aetas*), treći na mjesto rođenja (*Locus natalis*), četvrti na status (*Conditio*),²⁶ peti na datum uhićivanja (*Incaptivationis Dies Mensis & Annus*), šesti na kazneno djelo (*Delicti Qualitas*), sedmi na datum priznavanja počinjenja kaznenog djela (*Benevoli examinis excepti Dies Mensis & Annus*), osmi na datum puštanja (*Levata Dies Mensis*

²⁵ Arhivski fond Valpovačko vlastelinstvo temelji se na arhivskom gradivu *Acta Viennensia*, koje su obitelji preselile iz Beča u Valpovo te nadopunjavale raznom službenom i privatnom korespondencijom. Prvi je analizu fonda dao Karaman u svojoj ekonomsko-historijskoj analizi, a kasnije je Stjepan Sršan napisao sumarni inventar. Kušen, „Arhivska grada“, 31-32.

²⁶ Četvrti stupac se u najvećoj mjeri odnosi na zanimanje, no u određenim slučajevima iz njega je moguće iščitati i narodnu pripadnost, jer su popisivači kod osuđenika iz redova romske etničke skupine upisivali pojmove poput „Ciniganus“, „Cinigana“, „Ciniganus lintrifex“, „Neocolonus“, „Ciniganus faber ferrarius“ i slično. O distinkciji osuđenika romske nacionalnosti i onih koji su označavani pojmovima „Neocolonus“ ili „Neocolona“ više u poglavlju koje je usredotočeno na statističku analizu podataka o osuđenima.

& Annus), deveti (*In quo Cardine Causa vel Processus subsistat*) i deseti (*Causa nundum levata aut diminis in Cursu ad loventis moneratio*) stupac kod velike većine osuđenika nisu uopće upisani, jedanaesti stupac odnosi se na presudu i izricanje kazne osuđeniku (*Tempus, succinctusq Extractus Decisi ultimi*), a dvanaesti, zadnji stupac označava datum prestanka kazne (*Tempus quo Captivus ex Carceribus dimissus est*). U većoj mjeri ovi se stupci nisu mijenjali sve do 1843. godine, kada u upotrebu dolaze tiskane tablice, u koje su notari upisivali osuđenike, a da prije toga nisu morali sami napisati stupce. Prema tome, od 1843. do 1847. godine osuđenici su upisivani u trinaest, odnosno četrnaest stupaca. Prvi stupac je numeracija, drugi ime i prezime (*NOMEN et COGNOMEN*), treći vjeroispovijest (*Religio*), četvrti dob (*Annorum*), peti označava status (*Status seu Conditio*), šesti datum uhićivanja (*Datum incapacitationis*), sedmi prirodu kaznenog djela (*Delicti Qualitas*), osmi datum priznavanja (*Benevole examinatus*), deveti datum identifikacije (*Authenticatus*), deseti datum puštanja (*Tempus Levatae*), jedanaesti razlog nepuštanja (*Ratio non Levata*), dvanaesti (*In quo Cardine versetur*), trinaesti izricanje kazne (*Qualis Poena*) te četrnaesti datum prestanka kazne (*Datum dimissionis*). Vidljiva je promjena u dodavanju stupca o vjeroispovijesti osuđenika, kao i u skraćivanju ili promjeni naziva pojedinih rubrika. Jedan je od nedostataka izvora, koji onemogućuje istraživačima utvrđivanje okolnosti počinjenja kaznenog djela, činjenica da ne postoji rubrika koja označava oštećenika u pojedinom slučaju. To se, ponajprije, odnosi na krađu, kao najučestalije kazneno djelo, jer se ne navodi od koga je počinitelj nešto ukrao. Također, ponekad je popisivač upisao istog osuđenika dva puta u jednoj godini, ali se razlozi za to ne mogu utvrditi. Nadalje, kod ubojstava postoji određena kategorizacija ako se radi o tome da je počinitelj bio povezan krvnim srodstvom ili bliskim odnosima sa žrtvom. Ipak, kod drugih slučajeva koji su završili oduzimanjem života druge osobe, kada počinitelji nisu bili povezani sa žrtvom, nema podataka o žrtvi, okolnostima ili uzrocima počinjenja.

Najraniji osuđenik upisan u dokument iz 1812. godine je dvadesetsedmogodišnji Stephanus Arnauth alias Csolakovics, suprug i kovač iz Šaga, koji je 1809. osuđen na osam godina kazne i trideset udaraca štapom po semestru za kazneno djelo podmetanja požara. Posljednji osuđenik upisan u izvoru 1847. godine bio je tridesetsmogodišnji Josephus Magyarics, kmet iz Svetog Đurađa, osuđen za kazneno djelo krvoprolića, za što je kažnjen s jednim mjesecom kazne i osamnaest udaraca štapom.

Sekundarni izvori za istraživanje povijesti osuđenika Valpovačkog vlastelinstva mogu biti matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih iz pojedinih župa odakle potječu osuđenici. One mogu poslužiti za jasniju interpretaciju, primjerice, dobi osuđenika, obiteljskih odnosa i slično, a zasigurno bi pomogle pri razumijevanju „udruženih obiteljskih bandi“ koje su zajednički činile

kaznena djela. Nadalje, matične knjige mogu pridonijeti i utvrđivanju točnih podataka, primjerice, kod kaznenog djela ubojstva određene osobe povezan s počiniteljem, na način da bi se u matičnim knjigama umrlih o žrtvama mogao pronaći točan uzrok smrti, odnosno na koji je način osoba usmrćena. Također, pri kaznenom djelu incesta, kroz matične knjige mogla bi se uvidjeti jasnija rodna povezanost počinitelja ovog kaznenog djela. Kao sekundarni izvori o osuđenima mogu poslužiti i dokumenti cehova, budući da je nekoćina osuđenika bila obrtničkog zanimanja.

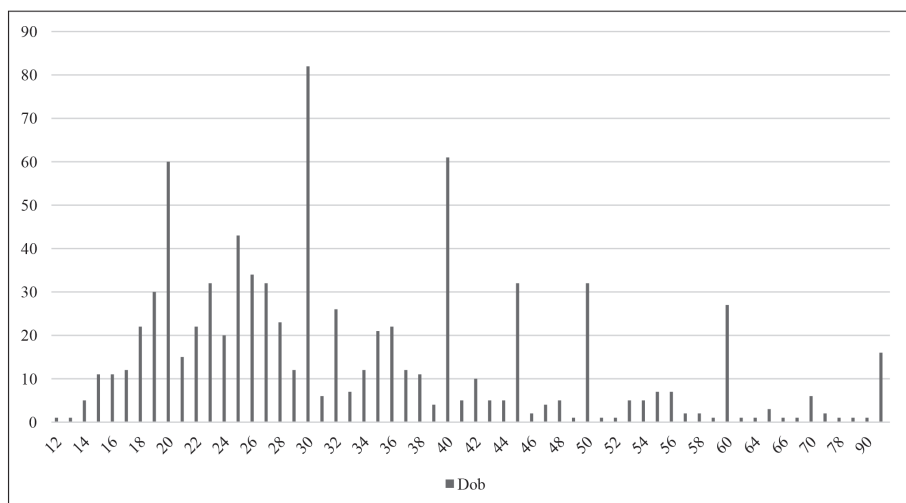
5. Statistička analiza podataka o osuđenima

Prema izvorima vlastelinskog suda Valpovačkog vlastelinstva, u razdoblju od 1812., odnosno 1816. do 1847. godine ukupno je upisano 797 različitih osuđenika. U izvorima su dva osuđenika precrtana, i to Damianus Bertics u izvoru iz 1816. godine te Katharina Bishoff, sluškinja osuđena za krađu 1842. godine. Počinjena su 843 kaznena djela, što upućuje da su neki od osuđenika dva ili više puta počinili određena kaznena djela. S obzirom na navedene brojke, od 797 osuđenika njih 34 bili su recidivisti.

5.1. Spol i dob

Uvidom u imena osuđenika moguće je utvrditi razliku među istima u odnosu na spol. Distribucija podataka pokazuje značajnu prevagu osuđenika, kojih je bilo 721, dok je osuđenica bilo 76. Ovi podatci ukazuju da je 90,5 % osuđenika bilo muškog spola, što znači da je na 10 kaznenih djela tek jedno bilo počinjeno od strane osuđenice. Kod svih je osuđenika upisano ime, što omogućava jasnu analizu spola, no kod 2 osuđenika nije moguće utvrditi prezime. Kod osuđenika Andreasa, sluga iz Križevačke županije, koji je 1820. počinio kazneno djelo blasfemije, zapisano je *cognomen suum ignoratus*, slično kao i kod četrnaestogodišnje sluškinje Theresie iz Srijemske županije, koja je počinila krađu 1839. godine, a njoj pored imena piše inicijal N. i *cognomen ignorat*. Budući da se radi o osuđenima koji su ujedno bili i sluga, za pretpostaviti je kako ni oni sami nisu znali kako se prezivaju.

Dob je u izvorima činila posebnu kategoriju pri upisivanju osuđenika, stoga je moguć uvid u šarolikost dobi koju su osuđenici imali u trenutku počinjenja zločina, odnosno upisa u izvore valpovačkog suda.

Grafikon 1. Dobna struktura osuđenika²⁷

Najmlađi osuđenik upisan je u izvore kao Paulus junior Xivkovics, kmet iz Martinaca. On je prilikom počinjenja zločina imao 12 godina, a osuđen je 1817. godine za supočiniteljstvo u krađi, za što je dobio kaznu od 20 udarača granom. Najstariji osuđenik bio je devedesetogodišnjak Stephanus Kerkez iz županije Baranya, svinjar koji se osuđen za svađu te mu je kazna bila 25 udarača štapom. Prosječna dob osuđenika u trenutku počinjenja zločina, odnosno upisa u izvore valpovačkog suda, bila je 32,05 godina. Problem izračunavanja prosječne dobi može donijeti statističku pogrešku, jer su najvjerojatnije osuđenici sami govorili svoju dob, pa stoga ne treba čuditi kako je najviše upisanih dobi upravo oko 20., 30., 40., 50. i 60. godine. Uzroci grupiranosti dobi osuđenika oko tzv. okruglih brojeva mogu se pronaći u neznanju osuđenika o vlastitoj dobi, godini rođenja i slično, ili pak u nemarnosti za istu karakteristiku. Ipak, moguće je uvidjeti da su osuđenici najčešće bili srednje životne dobi, uz poneka odstupanja. Prema tome, osuđenika do navršene 20. godine života ima samo 93, što čini 11,65 % svih osuđenika. S druge strane, osuđenika starije životne dobi od navršene 61. godine ima 18, što je 2,26 % od ukupnog broja osuđenika. Iako za 16 osuđenika nedostaju podatci o dobi u izvorima, vjerojatno ne bi došlo do značajnijih pomaka u prosječnoj dobi osuđenika za vrijeme počinjenja kaznenog djela te se može zaključiti kako su najviše kaznenih djela počinili osuđenici u srednjoj životnoj dobi.

²⁷ HR-DAOS-476, kut. 311 i 312.

5.2. Mjesto rođenja

Posebnu kategoriju pri upisu osuđenika činilo je „mjesto rođenja“ (*Locus natalis*). Za sve je osuđenike upisano gdje su rođeni, stoga se može napraviti jasna raspodjela s obzirom na ovu kategoriju. Prvenstveno, moguće je razlikovati osuđenike koji su rođeni na području Virovitičke županije te one koji su rođeni izvan nje. Prema tome, od ukupnog broja osuđenika, njih 113 rođeno je izvan Virovitičke županije, dok je njih 684 rođeno u gradovima, selima i posjedima koji su se nalazili u sastavu Valpovačkog vlastelinstva, odnosno Virovitičke županije.

Tablica 1. Broj osuđenika s obzirom na mjesto rođenja u Virovitičkoj županiji²⁸

Mjesto rođenja	Broj osuđenika	Mjesto rođenja	Broj osuđenika	Mjesto rođenja	Broj osuđenika
Valpovo	55	Šag	14	Therezovacz	2
Petrijevci	37	Bistrinci	13	Tiborjanci	2
Kapelna	34	Črnkovci	12	Sladojevci	2
Kučanci	31	Ivanovci	12	Bočkinci	2
Martinci	31	Rakitovica	11	Nečitko	2
Podgajci	29	Beničanci	11	Marjančaci	1
Bizovac	28	Brodanci	11	Tomašanci	1
Koška	28	Josephdorf	11	Semeljci	1
Habjanovci	23	Sveti Đurađ	9	Motičina	1
Viljevo	21	Zelčin	8	Porecs	1
Golinci	19	Vinogradci	7	Szent Laszlo	1
Čadavica	19	Čamagajevci	6	Čepin	1
Budimci	19	Gat	5	Koprivna	1
Veliškovci	18	Bare	5	Feričanci	1
Marijanci	18	Nepoznato	5	Šljivoševci	1
Harkanovci	16	Bocanjevci	4	Kravica	1
Moslavina	16	Ladimirevci	3	Kotar Osijek	1
Nard	15	Satnica	3	Podravci	1
Miholjac	15	Šaptinovci	3	Seona	1
Poganovci	14	Lacići	3	Lak	1
Kunišinci	14	Radikovci	2	Stipanovci	1

Najviše osuđenika rođeno je na području Valpova, koje se u izvorima može pronaći pod različitim nazivima, najčešće kao „Valpo“ ili „oppidum Valpo“. Također, slično je i za Petrijevece, koji se ponekad navode kao „oppidum Petrievcze“, a ponekad samo „Petrievcze“. Kako bi se utvrdio odnos cjelokup-

²⁸ HR-DAOS-476, kut. 311 i 312.

pnog stanovništva pojedinog grada ili sela s brojem osuđenika iz istog mjesta, potrebno je pogledati broj stanovnika Virovitičke županije, Valpovačkog vlastelinstva, odnosno određenog sela koje se promatra, što zahtijeva višestruke analize koje nisu predmet istraživanja ovog rada.

Tablica 2. Broj osuđenika s obzirom na mjesto rođenja izvan Virovitičke županije²⁹

Mjesto rođenja	Broj osuđenika	Mjesto rođenja	Broj osuđenika
Baranjska županija	42	Požeška županija	3
Tolnanska županija	17	Tamiška županija	1
Somođska županija	12	Pokrajina Banat	1
Srijemska županija	11	Slobodni i kraljevski grad Pešta	1
Slobodni i kraljevski grad Osijek	8	Slobodni i kraljevski grad Požega	1
Nečitko	7	Slobodni i kraljevski grad Zagreb	1
Križevačka županija	4	Firenca, Italija	1
Bačka županija	3		

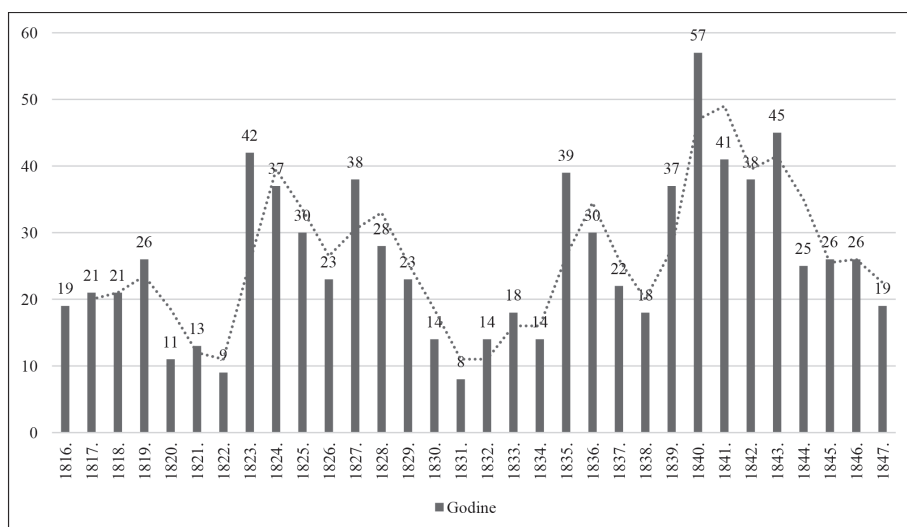
Zbog blizine županija i velike međuovisnosti, od ukupnog broja osuđenika rođenih izvan Virovitičke županije, čak njih 42, odnosno 37,2 %, dolazi iz Županije Baranya. Također, kroz izvore je moguća analiza broja osuđenika iz pojedinih mjesta navedenih županija. Svi osuđenici, izuzev jednoga, rođeni su na području Habsburške Monarhije. Naime, za osuđenika Joannesa Boxicsa, tridesetosmogodišnjeg subinkvilina koji je 1835. godine počinio kazneno djelo krađe, navodi se kako je rođen u Firenci u Italiji. S obzirom na to da njegovo prezime i u latiniziranom obliku upućuje na slavensko podrijetlo, bilo bi zanimljivo napraviti mikrohistorijsku analizu života ovoga osuđenika. Istraživač bi u tom slučaju trebao potražiti izvore, odnosno matične knjige krštenih s područja Firence, a možda bi pri tome naišao i na imena roditelja Joannesa Boxicsa, što bi istraživanje uputilo možda i na seljenja hrvatskog ili slavenskog stanovništva na područje Italije. Ipak, ne treba isključiti kako je osuđenik mogao lagati o svome mjestu rođenja. U svakom slučaju, ovaj podatak predstavlja određenu zanimljivost koju ne bi trebalo zanemariti prilikom istraživanja osuđenika koji nisu rođeni na području Virovitičke županije.

²⁹ HR-DAOS-476, kut. 311 i 312.

5.3. Broj kaznenih djela po godinama

U izvorima je moguće promatrati učestalost počinjenja i distribuciju kaznenih djela kroz godine. Grafikon prikazuje raspodjelu broja počinjenih kaznenih djela prema godinama u razdoblju od 1816. do 1847. godine. Premda je iz izvora moguće pročitati i zločine iz ranijih godina, oni ne ukazuju na ukupan broj kaznenih djela u određenoj godini i stoga nisu uvršteni u grafikon. Ipak, potrebno je navesti kako izvori iz 1812. te 1816. navode 9 zločina, i to po jedan iz 1809., 1812. i 1813., dva iz 1814. te četiri iz 1811. godine, a za dva kaznena djela nije poznata godina počinjenja.

Grafikon 2. Distribucija broja kaznenih djela prema godinama³⁰

Grafikon distribucije broja kaznenih djela prema godinama pokazuje tri trenda naglog porasta počinjenja kaznenih djela. Za točniju analizu uzroka porasta broja kaznenih djela u godinama 1823., 1835. i 1840. potrebno je uzeti u obzir sve političko-društvene i gospodarsko-ekonomske aktivnosti koje su mogle utjecati na zbivanja među stanovništvom Valpovačkog vlastelinstva. Primjerice, kaznena djela od 1816. do 1819. godine mogla bi se povezati sa slabom žetvom 1813. godine u Virovitičkoj županiji, zbog koje je pojedinim okruzima prijetila oskudica i glad, a jednako tako slabe žetve bile su i 1814. i 1816. godine. Također, poplave Drave 1815. godine uzrokovale su oštećenja mostova, što je dovelo do toga da se nije mogla uvesti hrana iz Ugarske, a zabilježeno je kako je 1816. godine usjeve na Valpovačkom vlaste-

³⁰ HR-DAOS-476, kut. 311 i 312.

linstvu uništila i tuča.³¹ Treba reći i kako se u prvim godinama 19. stoljeća količina prekobrojne tlake na Valpovačkom vlastelinstvu u odnosu na raniji period povećala gotovo sedam puta, što je zasigurno doprinijelo težem životu kmetova i ostalih žitelja vlastelinstva.³² Ipak, analizom podataka prema desetljećima, podatci o počinjenju različitih vrsta krađa ne ukazuju na značajna odstupanja u razdoblju od 1816. do 1820. u odnosu na ostala desetljeća (1821.-1830., 1831.-1840. te 1841. do 1847.). Naime, udio krađa u ukupnom broju kaznenih djela podjednak je u svim promatranim razdobljima. Prema tome, u razdoblju od 1816. do 1820. godine krađe čine 61,2 % od ukupnog broja svih kaznenih djela; sljedeće desetljeće, od 1821. do 1830., krađe čine 61,1 %; u razdoblju od 1831. do 1840. godine 62,7 %; a u godinama od 1841. do 1847. krađe čine 61,8 % svih kaznenih djela. Zbog toga, može se zaključiti kako se udio krađa u ukupnom broju kaznenih djela nije povećao s obzirom na prirodne katastrofe u promatranom razdoblju.

U više od 25 % godina počinjeno je više od 37 kaznenih djela, a u više od 75 % godina počinjeno je više od 18 kaznenih djela. Medijan svih kaznenih djela prema godinama je 24, a mod 14 kaznenih djela u trima godinama (1830., 1832. i 1834. godini). Najveća razlika, odnosno raspon je 49, i to između 1840., kada je počinjeno 57 kaznenih djela, i 1831. godine, kada je počinjeno 8 kaznenih djela.

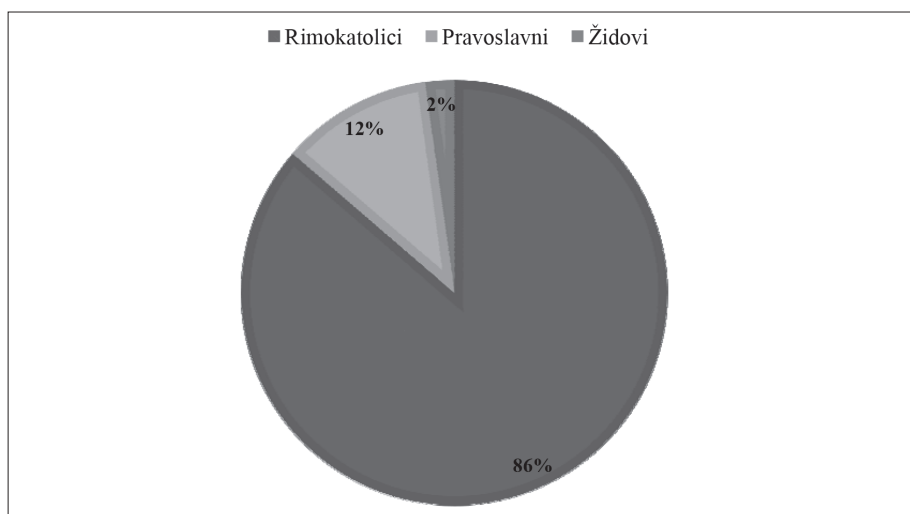
5.4. Vjeroispovijest osuđenika

U izvorima valpovačkog suda moguće je pratiti vjeroispovijest osuđenika od prvog semestra 1843. godine do drugog semestra 1847. godine. U tom je razdoblju popisano 139 različitih osuđenika. Uzimajući u obzir kako je stanovništvo Virovitičke županije, odnosno Valpovačkog vlastelinstva, u većoj mjeri bilo rimokatoličke vjeroispovijesti, Grafikon 3. koji obuhvaća razdoblje od pet godina ne donosi značajna odstupanja od vjerojatne strukture stanovništva. Ipak, treba istaknuti kako su na području Valpovačkog vlastelinstva bila četiri sela koja su bila većinski pravoslavna, a to su: Budimci, Poganovci, Kapelna i Kućanci, dok je u Martincima (Čepinskim) broj katoličkog i pravoslavnog stanovništva bio podjednak.³³

³¹ Tomislav Habdija, *Poplave i glad u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća u civilnoj Hrvatskoj i Vojnoj krajini*, diplomski rad (Zagreb, 2014), 42-44. O detaljima gladi na području Virovitičke županije, u kojoj se nalazilo i Valpovačko vlastelinstvo, više u: Slavko Gavrilović, „Sremska, Virovitička i Požeška županija u godinama gladi 1813.-1817.“, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 4 (1977): 59-89. i Slavko Gavrilović, „Banska Hrvatska u godinama gladi 1813.-1817.“, *Historijski zbornik XXXI-XXXII* (1978): 195-211.

³² Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, 66-67; Habdija, *Poplave*, 137.

³³ Dragan Damjanović, „Arhitektura Valpovačkog vlastelinstva u 19. stoljeću“, u: *Valpovački vlastelini Prandau-Normann*, ur. Danijel Jelaš, Marina Vinaj, Ivana Knežević Križić, Ivan Roth i Mirjana Paušak (Osijek, 2018), 178.

Grafikon 3. Vjeroispovijest osuđenika 1843.-1847.³⁴

S obzirom na mjesto porijekla, iako su imena i prezimena latinizirana, ipak je moguće kod gotovo svih osuđenika utvrditi vjeroispovijest. Treba uzeti u obzir i moguću narodnosnu strukturu, koja može i ne mora biti povezana s vjeroispovijesti određenog osuđenika. Prema tome, da bi se utvrdila jasna vjerska struktura, potreban je uvid u matične knjige krštenih određenog grada ili sela iz kojega potječe osuđenik, no takva analiza zahtijeva zaseban rad usredotočen isključivo na vjersku strukturu osuđenika Valpovačkog vlastelinstva. Nadalje, tri su osuđenika zabilježena kao Židovi. Prvi je zabilježen sluga Ignatus Polak kao *Iudeus* koji je 1843. godine počinio kazneno djelo varanja, a upisani su i sluge Henricus Kohn i Josephus Shapa kao *Hebreus* koji su 1847. godine počinili kazneno djelo krađe.³⁵ Pri ovoj analizi ne treba zanemariti činjenicu da su u prvoj polovici 19. stoljeća Židovi bili pripadnici marginaliziranih skupina. Naime, iako je Habsburška Monarhija nakon donošenja Patenta o toleranciji iz 1783. godine dopustila Židovima pravo naseljavanja, ispovijedanja vjere i studiranja, antisemitizam je bio prisutan i dalje.³⁶ Uzevši u obzir da su ova tri osuđenika bila židovske vjeroispovijesti, sluga te osuđenici, odnosno zatvorenici, nesumnjivo su imali trostruku

³⁴ HR-DAOS-476, kut. 311 i 312.

³⁵ HR-DAOS-476, kut. 311 i 312.

³⁶ Iveljić, *Banska Hrvatska*, 89-90; Kolesarić i Markasović, „Marginalne skupine“, 58. Treba reći i kako je Židova u Virovitičkoj županiji 1847. bilo svega 185, što upućuje ne samo na to da su činili neznatan udio u cjelokupnom stanovništvu, već i na to da su, najvjerojatnije, bili marginalizirani. Ljiljana Dobrovšak, *Židovi u Osijeku: od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata* (Osijek, 2013), 64; Kolesarić i Markasović, „Marginalne skupine“, 60.

stigmatizaciju u društvu. Opsežnija analiza vjerske strukture osuđenika zasigurno bi ukazala na raspršeniju strukturu, koja bi uključivala osuđenike rimokatoličke, pravoslavne i židovske vjeroispovijesti, kao i reformirane i druge.

5.5. Status osuđenika

U stupcu izvora o statusu osuđenika mogu se pronaći različite kategorije razlikovanja s obzirom na zanimanje, bračni status, narodnost te odnos na posjedu. Odlučeno je opisati osuđenike kroz pet kategorija: kmetovi, (sub)inkvilini i sluge; obrtnici i trgovci; Romi; bračni status i rodbinske veze; ostali.

5.5.1. Kmetovi, (sub)inkvilini i sluge

Osuđenika koji su popisani kao kmetovi (*Colonus/Colona*) bilo je 528. Osuđenica Maria Makar, šesnaestogodišnjakinja iz Valpova koja je počinila kazneno djelo pobačaja, upisana je kao kći kmeta (*Filia coloni*). Nadalje, tri su slučaja kada je zapisano prijašnje zanimanje ili status osuđenika. To se odnosi na osuđenice Jelu Stanics, za koju je upisano da je supruga kmeta, rođena Romkinja, te Annu Schuvag, upisanu da je rođena kao neokolona, a da je u trenutku počinjenja kaznenog djela samo kmet. Osuđenik Thomas Biaklia upisan je da je prije bio čuvar, a da je sada kmet. Može se zaključiti kako je on izgubio svoj prijašnji posao zbog toga što nije pazio na straži, što je ujedno i kazneno djelo za koje je osuđen te je dobio kaznu od osam udaraca štapom. Ako se uzme u obzir da su ove osuđenice i osuđenik kmetovi, ukupan udio kmetova među osuđenicima iznosi 66,25 %. Takve brojke ne trebaju čuditi, budući da je Valpovačko vlastelinstvo bilo u najvećoj mjeri usmjereno k poljoprivrednim djelatnostima, a najveći broj žitelja zasigurno su bili kmetovi.

Četrnaest je osuđenika navedeno kao inkvilin. Dva su osuđenika navedeni kao subinkvilini: Martinus Bar iz Baranjske županije, koji je počinio krađu 1819. godine, te Joannes Boxics, koji je počinio krađu 1835. godine. Također, jedan je osuđenik naveden kao „inhabitor“, što bi podrazumijevalo da je ili skitnica ili da je inkvilin na nečijem posjedu.

Osuđenika koji su ujedno bili sluge na Valpovačkom vlastelinstvu bilo je 28, i to je njih 27 upisano kao „sluga“ ili „sluškinja“, dok je samo jedna osuđenica upisana kao „kći sluge“.

5.5.2. Obrtnici i trgovci

Upisano je ukupno četrnaest različitih obrtničkih zanimanja, a neki su osuđenici imali i dva obrtnička zanimanja. Ukupno je bilo 68 obrtnika. Prema tome, među osuđenicima možemo pronaći četrnaest svinjara, devet gostioničara i krčmara, šest mlinara, četiri kovača, tri bačvara, tri čuvara, tri

kočijaša, tri remenara, tri nadničara, dva baštovana, dva krojača, dva lađara, dva obučara, jednog bikara, jednog kolara, jednog mesara, jednog lončara, jednu krčmaricu, jedna krojačicu, jednog ribara, jednog stolara te jednog zidara sluge. Tri su osuđenika imala dva zanimanja, a to su bili Stephanus Kakonyji, krčmar i bikar, Joannes Brenner, mesar i gostioničar, te Ioanes Mayerbech, bačvar i krčmar.³⁷ Zapisano je i šest šegrta osuđenika; trojica koji su se školovali za mlinara te trojica za svinjara. Samo je jedan osuđenik bio po zanimanju trgovac – tridesetogodišnji Vaszo Gavrilovics iz Baranjske županije, uhićen zbog podmetanja požara 1824. godine, te jedan osuđenik koji je učio za trgovca – sedamnaestogodišnji Alexander Popovics, koji je uhićen zbog krađe 1840. godine.

5.5.3. Romi

Prisutnost Roma na području hrvatskih zemalja može se pratiti sve od kasnosrednjovjekovlja. Smatra se kako je stanovništvo u tom razdoblju imalo pretežno pozitivan ili neutralan stav u odnosu na Rome, no kao posljedica optužbi za vraćanje, otmice i slično, u 15. stoljeću mijenjaju se stavovi i odnos prema Romima. Tako je u 16. stoljeću odnos prema Romima dignut na razinu institucionalnog problema, a vlasti Habsburške Monarhije su u sklopu terezijanskih i jozefinskih reformi bezuspješno nastojale riješiti tzv. „ciganski problem“.³⁸ Jedno od rješenja bio je pokušaj odvikavanja Roma od nesesilnog načina života i njihovih običaja, što se odnosilo na zabrane ženidbe unutar obitelji, uporabe jezika, bavljenja nedostojnim zanimanjima i čergarenja. Također, „uvođenjem služenja vojne obaveze, Romima je nametnuto novo ime *Neubauer*, odnosno novi seljak, pojam koji je trebao označiti prijelaz Roma na sjedilački način života“.³⁹ Zbog toga u izvorima o osuđenima Valpovačkog

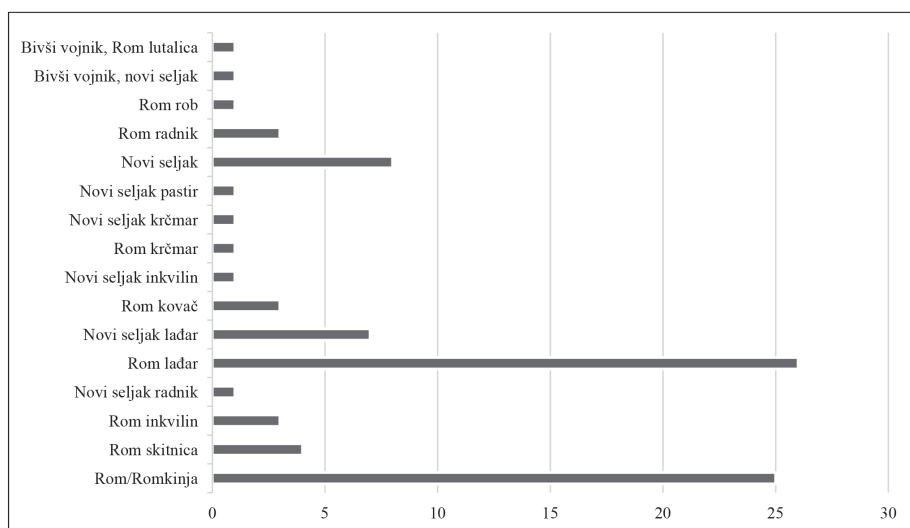
³⁷ Možda bi se za pojedine osuđenike čije je zanimanje bilo obrtničke naravi moglo pronaći jesu li pripadali određenom cehu.

³⁸ Danijel Vojak, „Iz povijesti Roma u 18. stoljeću: Nikola Škrlec Lomnički o Romima u spisima *Status actualis, Projectum i Descriptio*“, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnih i društvenih znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 31 (2013), 197-198; Kolesarić i Markasović, „Marginalne skupine“, 60.

³⁹ Može se reći da uspješnost zakona i mjera Marije Terezije i Josipa II. koji su se odnosili na Rome nije bila značajna jer je velik dio Roma nastavio živjeti nomadskim načinom života. Vojak zaključuje kako je položaj Roma u Slavoniji do 1850. godine obilježen marginalnim društvenim položajem te da su se ponajviše bavili obrađivanjem metala i drveta, sviranjem te trgovinom životinjama i da je znatan dio Roma često bio optuživan zbog prosjačenja. Danijel Vojak, „Bilješke iz povijesti Roma u Slavoniji, 1850.-1941.“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 5 (2005): 436-438; Danijel Vojak i Neven Kovačev, „Romi na hrvatskom prostoru“, u: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, ur. Lovorka Čoralić, Ivana Horbec, Maja Katušić, Vedran Klaužer, Filip Novosel i Ruža Radoš (Zagreb, 2016), 662-670; Kolesarić i Markasović, „Marginalne skupine“, 61.

vlastelinstva pripadnike romske nacionalnosti nalazimo pod više različitih naziva poput *Ciniganus/Cinigana*, odnosno *Neocolonus/Neocolona*. Većinom su se ovi pojmovi navodili u stupcu *Conditio*, no u pojedinim slučajevima kod imena i prezimena osuđenika stoji *Neocolonus*.

Grafikon 4. Osuđenici romske nacionalnosti⁴⁰

Od ukupnog broja osuđenika, njih 10,9 % (N = 87) bilo je romske nacionalnosti. Ipak, treba uočiti trend kako je čak njih 67 upisano kao Romi, a samo njih 20 kao novi seljaci. Ovi rezultati mogli bi pomoći pri vrednovanju uspjeha provođenja terezijanskih i jozefinskih reformi u smislu imenovanja Roma „novim seljacima“. Također, treba reći i kako su pripadnici romske nacionalnosti često činili kaznena djela ne sami, već u udruženim skupinama od tri ili više osoba, koje su često bile povezane obiteljskim ili rodbinskim vezama. Primjerice, Pejo Mladenovics i Stephanus Mladenovics, Romi radnici iz Srijemske županije, zajedno s Andreasom Gjurgjevicsem, Romom lađarom iz Bistrinaca, 1829. godine počinili su kazneno djelo krađe i silovanja djevice. Podatci o okolnostima krađe i tome tko je bila žrtva silovanja ne nalaze se u izvorima. Slično je i s Romima lađarima iz Šaga, Marcusom, Petrusom i Vaszom Gjurgjevicsem, koji su 1841. godine zajedno počinili kazneno djelo krađe. Ipak, ponekad počinitelji romske nacionalnosti nisu bili povezani krvnim vezama, već naprosto statusom. Naime, Marcus Szavics, Catharina Mikics, Lucas Radanovics i Martha Ivanovics bili su Romi skitnice, većinom iz drugih županija (izuzev Catharine Mikics koja je iz Miholjca), te su počinili

⁴⁰ HR-DAOS-476, kut. 311 i 312.

zajednički kazneno djelo krađe, a Martha Ivanovics bila je osuđena i za to što je bila konkubina Marcusa Szavicsa. Uzimajući u obzir sve navedene podatke, izvori mogu, osim što ukazuju na kriminalnu djelatnost Roma na području Valpovačkog vlastelinstva, opisati i uvjete u kojima su živjeli pripadnici romske nacionalnosti, kao i njihovu marginalizaciju, u ovom slučaju dvostruku.

5.5.4. Bračni status i rodbinske veze

Ukupno je kod 9 osuđenika u status upisano bračno stanje ili rodbinska veza. Pet je osuđenica upisano kao „supruga“, dva osuđenika kao „suprug“, jedan osuđenik kao „momak“⁴¹ te jedan kao „sin“. Treba napomenuti kako je ovakav sustav klasifikacije zatvorenika bio većinom prisutan u prvim godinama izvora, dok je u kasnijim izvorima jasnija diferencijacija, pretežito na zanimanje.

5.5.5. Ostali

Zbog jasne diferencijacije s obzirom na status osuđenika, zanimanja preostalih prikupljena su u kategoriju „Ostali“. Prema tome, petnaest osuđenika bili su pastiri, a dva osuđenika pastirovi sluge. Tri su osuđenika bili vojnici dezertteri, tri čuvari, tri ovčari, a kod triju osuđenika nije zapisano zanimanje. Nadalje, bila su dva osuđenika konjušara, dva lokalna kneza, dva lugara, dva raspuštena vojnika, dva seljaka i dva radnika. Jedan je osuđenik bio okružni učitelj, jedan upravitelj šume, a jedan raspušten vojn timer, koji je postao lotalica. Kod osam osuđenika nije moguće pročitati zanimanje ili status. Kod ovakvih slučajeva bilo bi vrlo zanimljivo provesti mikrohistorijska istraživanja. Primjerice, kod vojnika dezerttera Marcusa Franjicsa i Thomasa Muszicsa, koji su 1824. godine zajedno počinili kazneno djelo krađe, bilo bi zanimljivo pronaći iz koje su vojske pobjegli. U ovakvim slučajevima mogu se postaviti i pitanja jesu li ova dva osuđenika bili vojn timeri u Vojnoj krajini, jesu li bili iz iste jedinice, što ih je nagnalo na odlazak iz vojske i je li ta odluka bila presudna u njihovom bavljenju kriminalnim radnjama. U svakom slučaju, istraživanja ovakvog tipa mogu pridonijeti širem pogledu na vojn timeri, ali i njihov život nakon vojske, u prvoj polovici 19. stoljeća.

5.6. Kaznena djela

U razdoblju od 1812., odnosno 1816. do 1847. godine valpovački je sud evidentirao 841 različito kazneno djelo.

⁴¹ Pretpostavljam kako se u ovom slučaju misli da osuđenik nije bio oženjen.

Tablica 3. Vrsta kaznenog djela s obzirom na broj istih⁴²

Kazneno djelo	Broj	Kazneno djelo	Broj	Kazneno djelo	Broj
Krađa ⁴³	527	Ubojstvo supruga	3	Prostitucija i sumnja na čedomorstvo	1
Svađa	26	Agresivno ponašanje	3	Izlaganje djeteta	1
Tučnjava	24	Krađa i silovanje djevice	3	Ubojstvo snahe	1
Krvoproliće	22	Svađa i krvoproliće	3	Sumnja na krvoproliće	1
Ubojstvo	18 (+25)	Krađa i požar	3	Krađa i ranjavanje	1
Ranjavanje	16	Nasilno oslobađanje stoke, teška svađa i krvoproliće nad dvama pastirima	3	Vežanje sluge	1
Izazivanje požara	18	Tučnjava i krvoproliće	2	Financijska šteta	1
Preljub	13	Konkubina (i skitnica)	2	Ubojstvo oca	1
Varanje (<i>Stellionatus</i>)	14	Ubojstvo brata	2	Krađa i pljačka	1
Pljačka	13	Ubojstvo roditelja	2	Podvođenje prostitutki	1
Nečitko	2	Prostitucija	2	Ubojstvo i blasfemija	1
Zaštita počinitelja	11	Nagovor i sudjelovanje pri pobačaju	2	Ubojstvo supruge, incest i blasfemija	1
Blasfemija	9	Sakaćenje	2	Incest	1
Neredi u javnosti	9	Sakaćenje i krađa	2	Preljub i skitanje	1
Čedomorstvo	7	Otpor lokalnom knezu	2	Podmetanje požara u šumi	1
Ubojstvo supruge	5	Bijeg s posjeda	1	Ubojstvo posinka	1
Sumnja na krađu	5	Korištenje lažnog pečata	1	Neoprezno rukovanje čamcem	1

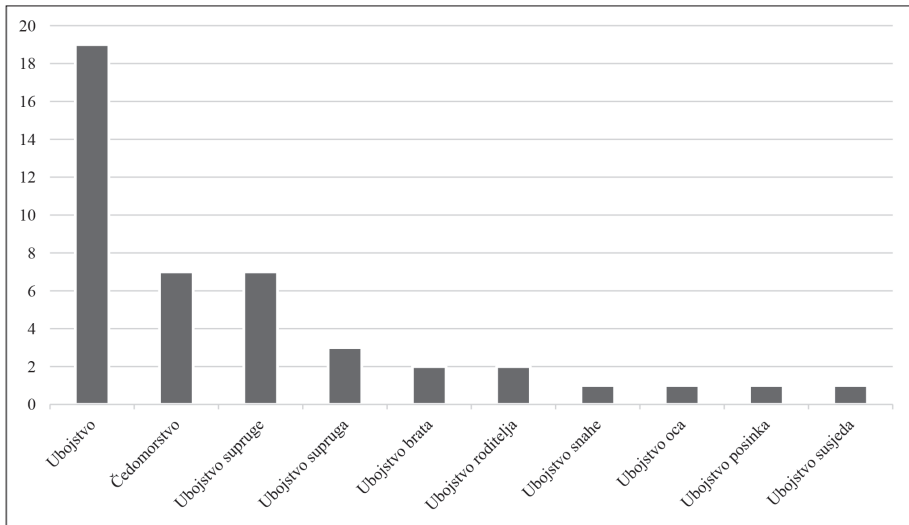
⁴² HR-DAOS-476, kut. 311 i 312.

⁴³ U kategoriju kaznenog djela „Krađa“ ubrojani su i osuđenici koji su zabilježeni kao supočinitelji pri krađi, a pod krađom se nalaze i sve vrste krađa koje se mogu pronaći u izvorima. Ponekad je za krađu upisano samo „Furtum“, dok se u nekim slučajevima navodi i krađa, najčešće, određene domaće životinje ili konja. S obzirom na različitost popisivanja ovog kaznenog djela, odlučeno je usredotočiti se isključivo na kazneno djelo kao takvo, a daljnje analize utvrdit će diferencijaciju.

Supočiniteljstvo u ubojstvu	5	Blasfemija, pijanstvo i nasilje u kući	1	Svađa i blasfemija	1
Krađa i incidenti	5	Sumnja na ubojstvo supruge	1	Pucanje iz pištolja	1
Pobačaj	4	Ubojstvo susjeda	1	Krađa, ubojstvo supruge i manji požar	1
Skitanje	4	Sumnjivac u zločinu	1	Krađa i blasfemija	1
Silovanje djevice	4	Nije pazio na straži	1	Sumnja na podmetanje požara	1
Neredi i krvoproliće	3	Brza vožnja kola	1	Skitnica i prevarant	1
Krvoproliće i blasfemija	1	Otpor nadređenom i blasfemija	2	Preljub i nasilje nad djevicom	1
Blasfemija, incidenti i nepoštivanje lokalnog kneza	1	Skrivanje skitnice	1	Sumnja na pobačaj	1

Najčešće kazneno djelo počinjeno na Valpovačkom vlastelinstvu bila je krađa i ona čini udio od 62,5% svih kaznenih djela. Uz svađu, krvoproliće i tučnjavu, ubojstvo je, također, jedno od vrlo često počinjenih kaznenih djela. Ukupno su počinjena 43 ubojstva, pet je osuđenika uhićenih zbog supočiniteljstva u ubojstvu, a dva su osuđenika privedena zbog sumnje na ubojstvo, odnosno čedomorstvo. Kada je osuđenik usmrtio osobu koja je s njim bila krvno ili bračno povezana tada je to naznačeno, primjerice *Uxorididium* za ubojstvo supruge, a kada nije tada je za kazneno djelo napisano samo *Homicidium*, bez napomene tko je bila žrtva ili koje su okolnosti počinjenja zločina. Dvije su osobe počinile ubojstvo u stjecaju s drugim kaznenim djelima: dvadesetčetverogodišnji Ioannes Shimenics, kmet iz Rakitovice, koji je 1827. godine usmrtio svoju suprugu i počinio kaznena djela blasfemije i incesta,⁴⁴ te tridesetdevetogodišnji kmet iz Viljeva Vitalis Barjaktarics, koji je 1835. godine ubio svoju suprugu i počinio kaznena djela krađe i podmetanja požara. Također, Anna Shunics, osamnaestogodišnja kmetica iz Petrijevac, osuđena je za prostituciju i sumnju na čedomorstvo.

⁴⁴ Za incest je osuđena i Eva Shimenics, no ne navodi se je li bila supočiniteljica u ubojstvu.

Grafikon 5. Ubojstva⁴⁵

Od ukupnog broja ubojstava, najviše je bilo onih u kojima ne znamo tko su bile žrtve i na koji su način bile povezane s počiniteljem. Ipak, 16,3 % svih ubojstava bila su čedomorstva, a 23,2 % ubojstva supružnika.

5.6.1. Recidivisti

Recidivisti su osuđenici koji su dva ili više puta osuđeni za različita kaznena djela. Budući da su evidentirana 843 kaznena djela, a bilo je 797 različitih osuđenika, potrebno je prikazati strukturu recidivista. Naime, kroz izvore je moguće, s obzirom na socioekonomske karakteristike, razlučiti 34 recidivista, od kojih su neki počinili samo dva kaznena djela, a poneki i više. Najviše kaznenih djela, čak njih šest, počinio je Thomas Muszics, vojnik dezertor, koji je 1824. počinio krađu, zatim 1828. i 1829. prevario nekoga, potom 1831. ukrao nešto, a iste godine je zabilježen i kao varalica. Posljednji zločin Thomas Muszics počinio je 1840. godine, kada je ponovno nešto ukrao. Moyses Ostojics, inkvilin iz Kapelne, 1816. godine počinio je krađu, zatim isto kazneno djelo 1817. i 1831. te se 1838. usprotivio lokalnom knezu. Po tri kaznena djela imaju Stephanus Fekete i Philippus Gjuranics. Stephanus Fekete iz Kućanaca osuđen je 1824. godine za skitanje i varanje, zatim 1826. za krađu i pljačku te ponovno za krađu 1829.⁴⁶ Philippus Gjuranics, kmet iz

⁴⁵ HR-DAOS-476, kut. 311 i 312.

⁴⁶ Prvi je put Stephanus Fekete zabilježen kao Rom, 1826. kao pastir, a 1829. kao pastir neokolon. Ipak, moguće je utvrditi kako se, najvjerojatnije, radi o istoj osobi, budući da se dob i godine poklapaju, a sva tri puta mjesto rođenja je jednako.

Valpova, osuđen je 1840. za krađu i ranjavanje, a 1842. za dvije različite krađe. Dvadeset i sedam osuđenika zabilježeno je za dva različita kaznena djela. Joannes Boshnyak osuđen je 1816. za kontinuirano pijanstvo, blasfemiju i nasilje u kući, a 1819. za blasfemiju. Zatim, Thadeus Mitrovics optužen je 1817. za krađu, a 1818. bio je sumnjivac za krađu. Ioannes Attaics, kmet iz Kapelne, 1819. sudjelovao je u tučnjavi, a 1827. osuđen je za preljub i skitanje. Josephus Pandurics, kmet iz Viljeva, 1819. osuđen je za preljub, a 1822. za skitanje i varanje. Georg Mikolics osuđen je 1824. za krvoproliće, a 1828. za sudjelovanje u svađi. Nadalje, Josephus Loncsarics, kmet iz Valpova, 1835. osuđen je za krađu, a 1836. za krvoproliće. Marcus Stanojevics, kmet iz Martinaca, osuđen je 1829. za krađu te 1840. za podmetanje požara. Kmet iz Harkanovaca, Thomas Harkanovacz, podmetnuo je požar 1835. godine, a 1845. osuđen je za krađu. Ioannes Bogdanics, kmet iz Petrijevac, osuđen je 1843. za krađu te 1847. za pljačku. Dvije su recidivisticke, i to Anna Shuvag, koja je 1819. osuđena zbog preljuba, a 1823. za bivanje konkubinom i skitnicom, te Timothia Marics, koja je 1820. optužena za blasfemiju, a 1824. za krađu.

5.6.1.1. Specijalni recidivisti

Specijalni recidivisti su oni recidivisti koji su dva ili više puta počinili isto kazneno djelo. Od ukupnog broja recidivista, njih 18, odnosno 56,3 %, bili su specijalni recidivisti. Četiri kaznena djela počinio je Josephus Petrovics, kmet iz Podgajaca, koji je 1841., 1842., 1843. te 1845. godine počinio kazneno djelo krađe. Adamus Pejakovics, kmet iz Bizovca, 1823., 1824. i 1825. godine počinio je tri različite krađe. Nadalje, Marcus Gjurgjevics počinio je 1816. i 1817. dvije krađe. Nicolaus Pandurics osuđen je 1819. i 1825. godine za kazneno djelo krađe. Georgius Jagodics, kmet iz Veliškovaca, sudjelovao je 1824. i 1825. u krađi. Mathias Shershacz počinio je 1823. i 1824. godine krađu. Zatim, Teshan Czeranics, kmet iz Kućanaca, počinio je 1824. i 1825. godine krađu. Thadeus Rajcsevacz osuđen je 1825. i 1828. za kazneno djelo blasfemije. Andreas Miatovics osuđen je 1829. i 1830. za krađu, a Michael Makievicz za isto kazneno djelo optužen je 1834. i 1835. godine. Joannes Toth alias Csendes počinio je krađu 1836. i 1839. godine. Michael Benczics počinio je 1839. i 1841. godine krađu, a Thomas Antolovics 1840. i 1841. isto kazneno djelo. Melkior Divisch i Vendelinus Walter, kmetovi iz Petrijevac, osuđeni su 1835. i 1841. za krađe. Marjan Balentics 1842. godine počinio je dva kaznena djela krađe. Mathias Horvath sudjelovao je 1839. i 1846. godine u krađi. Za razliku od drugih recidivista, koji su kaznena djela činili iste godine ili barem u istom desetljeću, Micsa Stevanovics, kmet iz Budimaca, počinio je prvu krađu 1824. godine, a drugu 1843. Većinom su svi specijalni recidivisti činili kazneno djelo krađe, izuzev Thadeusa Rajcsevca, koji je dva puta počinio blasfemiju.

5.6.2. Osuđenice i kaznena djela

U izvorima vlastelinskog suda Valpovačkog vlastelinstva ukupno je zapisano 76 osuđenica. Za njih 74 navedena je dob, a prema tome može se zaključiti kako je prosječna dob osuđenice u trenutku počinjenja kaznenog djela bila 30,53 godine, što ne odstupa značajno od ukupnog broja osuđenika. Nadalje, dvije su ženske recidivistice već opisane u poglavlju o recidivistima. Također, važno je istaknuti i da se uzroci pojedinih počinjenja kaznenih djela mogu pronaći u eventualnoj moralnoj osudi. Naime, trudnice bez supruga i neudane majke najčešće su bile podvrgnute izbacivanju iz društva, nemogućnosti udaje i slično.⁴⁷ Prema tome, dva su kaznena djela usko povezana s marginalizacijom žena, a to su pobačaj i čedomorstvo.⁴⁸ Izvori valpovačkog vlastelinskog suda ukazuju na to kako su u razdoblju od 1812., odnosno 1816. do 1847. godine zabilježena četiri počinjenja kaznenog djela pobačaja i jedna sumnja na pobačaj. Prosječna dob osuđenica u trenutku počinjenja pobačaja (uključujući i osuđenicu osuđenu za kazneno djelo sumnje na pobačaj) bila je devetnaest godina. Najmlađa osuđenica bila je šesnaestogodišnja Maria Makar iz Valpova, osuđena 1818. godine. U izvorima se ne spominje otac djeteta. Počinjenja kaznenog djela čedomorstva bilo je sedam, a ako se statistici pridoda kazneno djelo prostitucije i sumnje na čedomorstvo, tada prosječna dob osuđenica u trenutku počinjenja ovog kaznenog djela iznosi osamnaest godina. Najmlađa osuđenica za kazneno djelo čedomorstva bila je petnaestogodišnja kmetica Margareta Balentich iz Veliškovaca, koja je čedomorstvo počinila 1819. godine. Ni u ovom slučaju se ne navodi tko je otac djeteta. Jedan je od slučajeva počinjenja kaznenog djela „nagovor i sudjelovanje pri pobačaju“ kada je Eva rođena Knežević, udana Horvat, 1839. godine počinila pobačaj, pri čemu joj je pomogao dvadesetšestogodišnji Martin Petikics. Oboje osuđenika su iz sela Moslavina, ne spominje se u kakvom su odnosu bili, a moguće je da se u ovom slučaju radi o preljubu. Ipak, kako to nije u izvorima izričito napisano, za daljnje analize bit će potrebno istražiti ove osobe u drugim izvorima. Drugi slučaj vezan uz nagovor na pobačaj vezan je uz Marianusa Starocsevicsa, lokalnog kneza iz Svetog Đurađa, koji je osuđen za ovo djelo 1817. godine. Međutim, specifičnost ovog slučaja leži u tome što izvori ne govore ništa o osobi koja je počinila pobačaj. Uzimajući u

⁴⁷ Kolesarić i Markasović, „Marginalne skupine“, 64.

⁴⁸ Više o regulaciji čedomorstva i pobačaja u sklopu terezijanskih i jozefinskih reformi te kažnjavanju počinitelja ovih zločina može se pronaći u radu Dunje Pastović. Isto tako, ovo kazneno djelo treba sagledati u kontekstu prevladavajućih rodno determiniranih praksi krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Također, pri proučavanju kaznenih djela pobačaja i čedomorstva treba uzeti u obzir i konfesionalnu strukturu stanovništva iznesenu u potpoglavlju 5.4. Dunja Pastović, „Dvostruki grijeh: kažnjavanje čedomorstva na hrvatskom području do kodifikacije kaznenog materijalnog prava 1852. godine“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 23 (2016): 142-147.

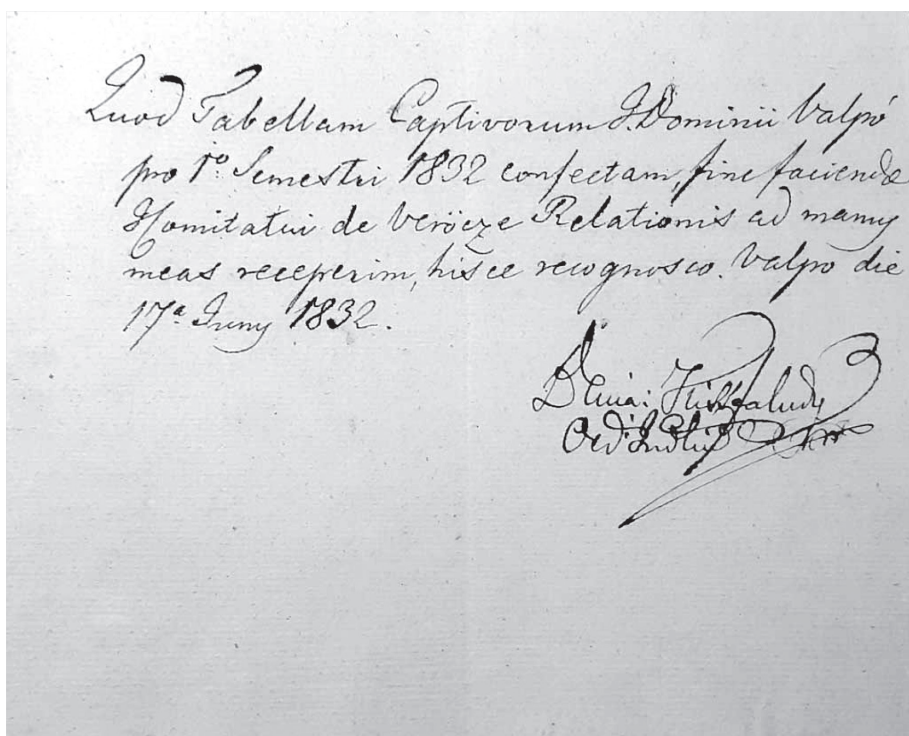
obzir navedene podatke, može se reći kako izvori o osuđenima Valpovačkog vlastelinstva mogu pružiti uvid, između ostalog, u stavove i odnose prema ženama, kao i u kaznena djela koja su činile žene. Ipak, za daljnje analize potrebno je uzeti u obzir više izvora usredotočenih na ovu temu.

6. Zaključak

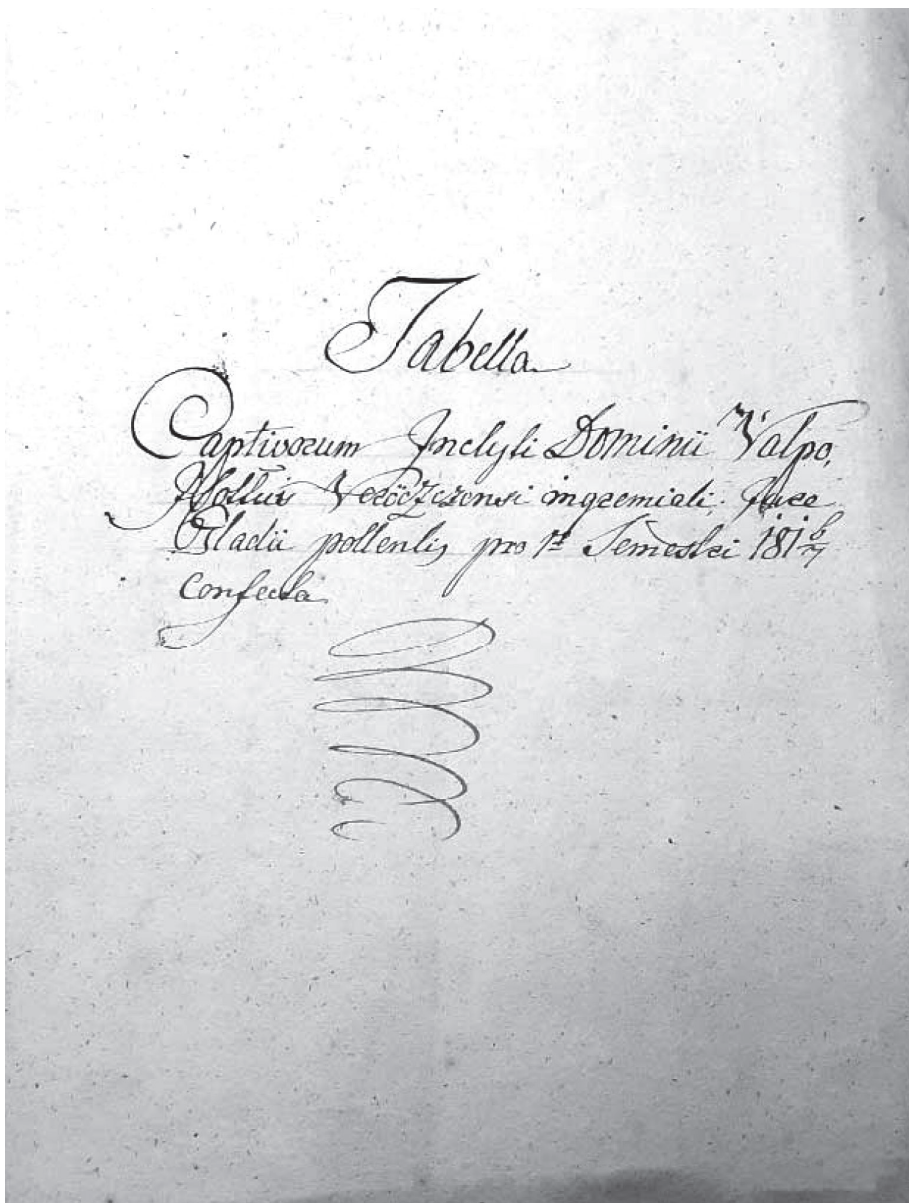
Prva polovica 19. stoljeća razdoblje je u kojem se počinju događati promjene koje će svoj vrhunac doseći u revolucionarnim zbivanjima 1848./1849., neoapsolutizmu te reformama bana Mažuranića 1870-ih godina. Jedno od velikih područja društvenog života zahvaćenog promjenama je pravosuđe. Problematika istraživanja povijesti pravosuđa u hrvatskoj historiografiji nalazi se u tome da se većinom istražuju zbivanja i procesi na višim razinama djelovanja, dok se niže razine pravosudne djelatnosti u većoj ili manjoj mjeri zanemaruju. Jedna od mogućnosti istraživanja jesu i vlastelinski sudovi, čiji suci imaju ovlasti donositi presude isključivo za stanovništvo i njihove sporove na vlastelinstvu. Također, izuzev istraživanja sudske prakse vlastelinskih sudova, potrebno je istražiti i tko su bili ljudi kojima se sudilo. Prema tome, izvori vlastelinskog suda Valpovačkog vlastelinstva o osuđenima u prvoj polovici 19. stoljeća iznose značajne podatke o stanovništvu vlastelinstva, kao i o kaznenim djelima koja su činili. Podatci o osuđenima izvedeni iz izvora ukazuju na to da je u razdoblju od 1812., odnosno 1816. do 1847. godine upisano ukupno 797 različitih osuđenika, koji se mogu klasificirati u nekoliko kategorija. Prvenstveno, spolna struktura ukazuje na to kako je gotovo devet puta više osuđenika muškog spola, dok dobna struktura upućuje kako je najviše osuđenika bilo srednje životne dobi. Nadalje, podatci o mjestu rođenja pokazuju da je najviše osuđenika rođeno na području Valpova, Petrijevac, Kapelne, Kućanaca i (Čepinskih) Martinaca. Izuzev toga, moguće je pratiti učestalost činjenja kaznenih djela prema godinama, što pokazuje kako određene godine imaju značajno više počinjenja od drugih, a što može biti predmet budućih istraživanja usmjerenih na gospodarsko-društvene uzroke činjenja kaznenih djela. Nadalje, vjerska struktura (zbog ograničenosti izvora, samo za razdoblje od 1843. do 1847.) prikazuje kako je najviše osuđenika rimokatoličke vjeroispovijesti. Treba istaknuti da izvori donose i uvid u zanimanja, odnosno narodnosnu strukturu, što ukazuje kako su većina osuđenika bili kmetovi, a drugi po brojnosti Romi. Osim toga, vidljiva je i učestalost recidivizma, kao i tko su bili recidivisti. U izvorima se može pratiti tko su bile osuđenice te koja su kaznena djela činile, što bi moglo pridonijeti tzv. ženskim studijama o položaju žena u povijesti. Zaključno, ovo je istraživanje djelomičan doprinos istraživanjima osuđenika na Valpovačkom vlastelinstvu. Analizom izvora prikazani su dosad nepoznati podatci o osuđenima, koji su otvorili brojna pitanja usmjerena kako na sociodemografska obilježja osuđenika, tako i na pravnu praksu

na vlastelinstvu. Buduća bi istraživanja, mikrohistorijske studije i slično mogli pridonijeti jasnijoj slici o osuđenima kako Valpovačkog vlastelinstva, tako i o osuđenima Virovitičke županije i Banske Hrvatske, a možda i u drugim dijelovima Europe u prvoj polovici 19. stoljeća.

Slikovni prilozi

Slika 1. Potvrda iz prvog dijela 1832. godine

Slika 2. Naslovna stranica dokumenta iz prvog dijela 1817. godine

Popis izvora i literature

Neobjavljeni izvori

1. Državni arhiv u Osijeku, *Valpovačko vlastelinstvo*, HR-DAOS-476, kut. 311.
2. Državni arhiv u Osijeku, *Valpovačko vlastelinstvo*, HR-DAOS-476, kut. 312.

Objavljeni izvori

1. Kuhač, Franjo Ksaver. *Valpovo i njegovi gospodari*. Zagreb, 1876.
2. Szlemenics, Pál. *Elementa juris Hungarici*. Posonii: Typis Haeredum Belnay, 1833.
3. Vuchetich, Matthias. *Institutiones juris criminalis Hungariciinsum academiarum regni Hungariae*. Budae: Typis regiae Universitatis Hungaricae, 1819.

Sekundarna literatura

1. Bösendorfer, Josip. *Crtice iz slavonske povijesti: s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*. Vinkovci: Slavonska naklada „Privlačica“, 1994.
2. Cvitanović, Leo; Pastović, Dunja. „Opchinska naredba od zlocinstavah i njihovih pedepsah iz 1788. kao kaznenopravni izvor u Hrvatskoj i Slavoniji: sustav kazni i pravila o njihovom izricanju“. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 39 (2018), 2: 857-893.
3. Čepulo, Dalibor; Krešić, Mirela. „Pravosuđe u hrvatskim zemljama od 1790. do 1918. godine“. U: *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj (Zagreb, 2016): 91-108.
4. Čuržik, Vilko. *Valpovština kroz stoljeća*. Valpovo: Narodno sveučilište „Ivan Meštrović“, 1994.
5. Damjanović, Dragan. „Arhitektura Valpovačkog vlastelinstva u 19. stoljeću“. U: *Valpovački vlastelini Prandau-Normann*, ur. Danijel Jelaš, Marina Vinaj, Ivana Knežević Križić, Ivan Roth i Mirjana Paušak (Osijek, 2018), 177-195.
6. Dobrovšak, Ljiljana. *Židovi u Osijeku: od doseljavanja do kraja Prvog svjetskog rata*. Osijek: Židovska općina Osijek, 2013.
7. Engelsfeld, Neda. *Povijest hrvatske države i prava: razdoblje od 18. do 20. stoljeća*. Zagreb: Pravni fakultet, 2016.
8. Filipović, Sergej. „Regulacija prostitucije u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: Pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije iz 1896. i Pravilnik bludilišta iz 1911.“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 14 (2014): 141-158.
9. Gábor, Mikó. *Középkori törvényeink és a Corpus Juris Hungarici*. Doktorska disertacija. Budimpešta, 2014.
10. Gavrilović, Slavko. „Sremska, Virovitička i Požeška županija u godinama gladi 1813.-1817.“, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 4 (1977): 59-89.

11. Gavrilović, Slavko. „Banska Hrvatska u godinama gladi 1813.-1817.“, *Historijski zbornik XXXI-XXXII* (1978): 195-211.
12. Habdija, Tomislav. *Poplave i glad u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća u civilnoj Hrvatskoj i Vojnoj krajini*. Diplomski rad. Zagreb, 2014.
13. Hobsbawm, Eric J. *Doba revolucije: Evropa 1789-1848*. Zagreb: Školska knjiga, 1987.
14. Iveljić, Iskra. *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*. Zagreb: Leykam International, 2010.
15. Josipović, Igor. *Funkcioniranje zatvorskih sustava u drugoj polovici 19. stoljeća*. Doktorska disertacija. Zagreb, 2018.
16. Karaman, Igor. „Najstariji inventar arhiva valpovačkog vlastelinstva baruna Hilleprand-Prandau, iz 1789/1790. godine“. *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 1 (1991): 97-117.
17. Karaman, Igor. *Valpovačko vlastelinstvo: ekonomsko-historijska analiza*. Zagreb: JAZU, 1962.
18. Kolesarić, Petra; Markasović, Valentina. „Marginalne skupine kasnostaleškog društva Banske Hrvatske“. *Pleter* 4 (2020): 55-70.
19. Kušen, Dražen. „Arhivska građa Valpovačkog vlastelinstva“, u: *Valpovački vlastelini Prandau-Normann*, ur. Danijel Jelaš, Marina Vinaj, Ivana Knežević Križić, Ivan Roth i Mirjana Paušak (Osijek, 2018), 31-35.
20. Mažuran, Ive. „Popis trgovišta Valpovo 1746. godine“. *Osječki zbornik* 29 (2009): 217-221.
21. Mažuran, Ive. *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine*. Osijek: HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 1993.
22. Mažuran, Ive. *Valpovo: sedam stoljeća znakovite prošlosti*. Valpovo: Poglavarstvo grada Valpova, 2004.
23. Pastović, Dunja. „Dvostruki grijeh: kažnjavanje čedomorstva na hrvatskom području do kodifikacije kaznenog materijalnog prava 1852. godine“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* 23 (2016), 1: 121-152.
24. Pavić, Hrvoje. *Ekonomska povijest – prikaz ekonomske djelatnosti Ivana Kapistrana I. pl. Adamovicha de Csepin*. Diplomski rad. Osijek, 2015.
25. Pejić, Luka. „Kriminal i represivni sustav u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće promatran kroz elemente biopolitike i socijalne povijesti“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 15 (2015): 133-174.
26. Perčić, Ljerka. „Valpovačka župna crkva i dvorska kapelica između 1722. i 1736.“. *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 9 (2009): 99-124.
27. Perčić, Ljerka. „Valpovačko vlastelinstvo i valpovačka mostarina 1731.-1737.“. *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 10 (2010): 168-196.

28. Perči, Ljerka. „Valpovačko vlastelinstvo na početku uprave baruna P. A. Hillepranda“. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* 24 (2008): 75-96.
29. Perči, Ljerka. „Vlastelinski špan i valpovački knez Andrija Presnac (1741.-1811.). Prilozi istraživanju Valpovačkog vlastelinstva u drugoj polovici 18. stoljeća“. *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 11 (2011): 75-112.
30. Sršan, Stjepan. „Valpovačko i donjomiholjačko vlastelinstvo 1721.-1848. godine“. *Godišnjak Društva ljubitelja starina Donji Miholjac* 5 (1996): 9-34.
31. Sučić, Mihael. „Crkveno ustrojstvo i religijska praksa na području Valpova i okolice od prve polovice 16. do sredine 18. stoljeća“. *Diacovensia* 25 (2017), 1: 123-143.
32. Sučić, Mihael. *Između mogućnosti i realnosti – okoliš i gospodarstvo vlastelinstva Valpovo u prvoj polovici 18. stoljeća*. Diplomski rad. Zagreb, 2016.
33. Sučić, Mihael. „Između motike i mača – razbojništvo na području Valpova i Miholjca u prvoj polovici 18. stoljeća“. *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 15 (2016), 30: 213-221.
34. Sučić, Mihael. „Trgovište Valpovo koncem 17. i početkom 18. stoljeća“. *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 17 (2018), 34: 51-64.
35. Szabo, Agneza. „Valpovački baruni Prandau“, *Matica: časopis Hrvatske matice iseljenika* 48 (1998), 7: 18-20.
36. Szabo, Agneza. „Velikaška porodica Prandau i obilježja njenih doprinosa razvoju hrvatske kulture i prosvjete“. *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 11 (2011): 65-75.
37. Vojak, Danijel. „Bilješke iz povijesti Roma u Slavoniji, 1850.-1941.“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 5 (2005): 432-461.
38. Vojak, Danijel. „Iz povijesti Roma u 18. stoljeću: Nikola Škrlec Lomnički o Romima u spisima *Status actualis, Projectum i Descriptio*“, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnih i društvenih znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 31 (2013): 197-215.
39. Vojak, Danijel; Kovačev, Neven. „Romi na hrvatskom prostoru“. U: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, ur. Lovorka Čoralčić, Ivana Horbec, Maja Katušić, Vedran Klaužer, Filip Novosel, Ruža Radoš (Zagreb, 2016): 662-670.
40. Vrbanus, Milan. „Doprinos vlastelinskih obitelji Hilleprand von Prandau i von Normann-Ehrenfels društvenom, gospodarskom i kulturnom razvoju Valpovačkog vlastelinstva od osnutka vlastelinstva do sredine 20. stoljeća“, u: *Valpovački vlastelini Prandau-Normann*, ur. Danijel Jelaš, Marina Vinaj, Ivana Knežević Križić, Ivan Roth i Mirjana Paušak (Osijek, 2018): 13-20.
41. Vrbanus, Milan. „Gospodarske prilike u Donjem Miholjcu i donjomiholjačkoj okolini u prvoj polovini 18. stoljeća“, u: *Donji Miholjac od XI. do XX. stoljeća: zbornik Znanstvenog kolokvija "Donji Miholjac 1057.-2007."*, ur. Stanko Andrić (Slavonski Brod, 2010): 59-106.

Internetski izvori

1. Corpus iuris Hungarici. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Pristup 20. 6. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12522>
2. Theresiana. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Pristup 21. 6. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61136>
3. Tripartit. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Pristup 20. 6. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62345>

Summary**CONVICTS OF THE VALPOVO MANORIAL ESTATE 1812-1847**

Based on the list of the manorial estate court of the Valpovo manorial estate, the paper describes the convicts of the Valpovo manor in the first half of the 19th century. The paper provides a brief overview of the history of the Valpovo manor until 1848, as well as the determinants of the judiciary and court practice in the area of Ban-ska Hrvatska and Virovitica County in the first half of the 19th century. Data from sources on convicts were analyzed using descriptive statistics methods, showing the number of convicts, gender and age structure and their differentiation according to place of birth, year of crime, status (marital status, occupation and / or nationality) and confessional structure (exclusively for the period from 1843 to 1847). Also, data on recidivists and convicts were presented with reference to the criminal offenses of abortion and infanticide. The work is limited in time due to the preservation of sources on convicts and covers the period from 1812 and 1816 to 1847.

Key words: 19th century, criminal offense, convicts, Valpovo, manorial estate

Kontakt:

Petra Kolesarić, mag. paed. et mag. educ. hist., studentica prodekanica
Filozofski fakultet, Lorenza Jägera 9, 31000 Osijek
e-mail: pkolesaric@ffos.hr